

РЕЗЮМЕ НА ДОКЛАД

АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНОТО И ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

SWOT АНАЛИЗ

Екип:

Проф.д.ик.н. Пламен Мишев – ръководител на колектива;

Проф. д-р Светлана Александрова – зам. ръководител на колектива;

Доц.д-р Зорница Стоянова – член на екипа;

Доц. д-р Христина Харизанова – Бартос – член на екипа;

Доц. д-р Цветана Харизанова – Методиева – член на екипа;

Гл.ас. д-р Янка Казакова – Матева – член на екипа;

Докторант Моника Кабаджова – член на екипа;

Докторант Ани Димитрова – член на екипа.

Съдържание

1. Териториален обхват на селските райони	9
2. Диверсификация на икономическата дейност. Стимулиране на нови производства в областта на биоикономиката и кръговата икономика, които да бъдат насочени към сектори извън туризма, хотелиерството и ресторантьорството	16
3. Подобряване на здравните и социалните услуги в селските райони	53
4. Подобряване на състоянието на образователната инфраструктура с цел увеличаване на дела на населението, което има достъп до подобрени услуги	57
5. Развитие на традициите и на културно-историческите обекти	60
6. Подобряване на публична инфраструктурата и технико-комуникационните системи в селските райони	62
7. Разширяване прилагането на подхода ЛИДЕР/ВОМР, поради изградения административен и управленски капацитет и възможността за финансиране на проекти, които отговарят на местните потребности и създават или запазват заетост за местното население.	71

Списък на таблиците:

Таблица 1 Основни параметри, съгласно действащата и новоприетата дефиниция за селски райони. Данни за населението към 31.12.2018г.	13
Таблица 2 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)	17
Таблица 3 Население по възрастови групи за периода (2008 г. - 2018 г.).....	23
Таблица 4 Насърчаване и приобщаването на селските райони.....	37
Таблица 5 Групи предприятия в селските райони.....	42
Таблица 6 Характеристики на общините, които отпадат от обхвата на модифицираната дефиниция за селски райони към 2017 г.	49
Таблица 7 Брой общообразователни училища в селските и градските райони и за България	58

Списък с фигурите:

Фигура 1 Градски и селски райони съгласно последната типология на ЕК 2018г.....	11
Фигура 2 Съвместна визуализация на действащата и модифицираната дефиниции за селски район	14
Фигура 3 Брутен вътрешен продукт на човек от населението- паритет на покупателната сила (евро)	18
Фигура 4 Изменение на населението на България и ЕС 28 за периода 2008-2017г.	21
Фигура 5 Регистрирани безработни лица в селските райони през 2017 г.....	30
Фигура 6 Коефициент на заетост (%) по сектори в България.....	32
Фигура 7 Еквивалентен среден нетен доход в селските райони, евро/човек.....	36
Фигура 8 Сравнение на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.	64
Фигура 9 Оценка на състояние на пътната мрежа в селските общини в България	65
Фигура 10. Общини с финансирани дейности за подготовка на стратегии за местно развитие по подхода Лидер и ВОМР.	74

ЦЕЛ 8 НАСЪРЧАВАНЕ НА ЗАЕТОСТТА, РАСТЕЖА, СОЦИАЛНОТО ПРИОБЩАВАНЕ И МЕСТНОТО РАЗВИТИЕ В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ, ВКЛЮЧИТЕЛНО БИОИКОНОМИКАТА И УСТОЙЧИВОТО ГОРСКО СТОПАНСТВО. SWOT АНАЛИЗ

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Растеж на БВП, на БДС и паритета на покупателната способност на населението на национално ниво. 2. Спад на процента на регистрирани безработни на възраст до 29 г. и на дълготрайно безработните лица в селските райони . 3. Нарастване на заплатите в сектор Търговия и услуги; Селско, горско стопанство и рибарство, Преработваща промишленост. 4. Запазване на броя на предприятията в селските райони във всички икономически дейности. Нарастване на производителността на труда в МСП. 5. Нарастване на разходите за придобиване на ДМА в сектор Селско, горско и рибно стопанство, Услуги, Търговия. 6. Увеличаване на броя на местата за настаняване, броя на туристите и нощувките в селските райони. 7. Запазване на броя на многопрофилните болници. Увеличаване на лечебните заведения за извънболнична помощ. 8. Наличие на творчески занаяти, музеи, читалища, клубове за развитие на културни дейности. Нарастване на броя на читалищата. Обновени молитвените храмове на вероизповеданията (църкви, манастири, джамии и др). 9. Широкообхватност на подпомогнатите инфраструктурни мерки от двете програми за развитие на селските райони и стратегиите за местно развитие. Не се откроява една или група общини, които да доминират по отношение на броя финансирани инфраструктурни проекти. Формиране на малки групи от съседни общини със сходен брой финансирани инфраструктурни проекти. 10. Общините без финансирани проекти по инфраструктурните мерки се различават от общините без финансирани проекти по бизнес мерките, т.е. не се наблюдават общини –селски райони без финансирани проекти 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Междурегионални и вътрешнорегионални диспропорции в икономическото развитие и качеството на живот. 2. Намалена гъстотата на населението в Северен централен, Североизточен и Южен централен район. Концентрация на населението в големите градове и общинските центрове. 3. Изразена тенденция на обезлюдяване на селските райони. 4. Отрицателен естествен прираст. Нарастване на застаряващо население и намаляване на населението до 40 г. 5. Коефициентът на заетост в селските общините е под нивото на ЕС-28. Дисбаланс на броя на наетите между селските и градските общини. 6. Делът на безработните лица с ниско образователно и квалификационно равнище в селските общини е по-висок от този в градските общини. 7. Неравенство в разпределение на доходите (вътрешно и междурегионално). 8. Коефициентът за бедност е 32.8% и надвишава нивото на ЕС-28 за 2018г. Коефициентът за бедност в селските райони през 2018 г. е 47.4%, значително над стойността на коефициента за ЕС-28 (23.7%). Дисбаланс в локализирането на засегнатите лица в риск от бедност. 9. Неравномерна концентрация на предприятията. Засилване на икономическото неравенство между общините в селските райони. 10. Недостиг на инвестиции в технологични производства. 11. Намаляване на броя на образователните структури вследствие на негативните демографски и миграционни процеси. Намаляване на броя на професионалните гимназии в селските

<p>по социално-икономическите направления.</p> <ol style="list-style-type: none"> 11. Ремонтирана и реновирана общинска пътна мрежа в част от селските райони. 12. Преобладаващата част от селските райони са обхванати от бизнес мерките по ПРСР 2007-2013 г. (311,312,313). Липса на териториална диференциация на средния размер на финансираните проекти по мерки 311,312,313,4-311,4-312,4-313. 13. Обхват на значителна част от територията и населението в селските райони от ЛИДЕР и ВОМР. Подобен достъп до финансиране от европейските фондове за бизнеса и местната общност. 14. Изграден местен капацитет за управление и наблюдение на европейските средства (екипи на МИГ). 15. Подпомогнати основни за местната икономика дейности, създадени условия за задържане и завръщане на инициативни хора в местната общност. 	<p>райони. Намаляване на броя на детските градини, броя на училищата и учениците.</p> <ol style="list-style-type: none"> 12. Влошена осигуреност на населението с общопрактикуващи лекари в селските райони. Нисък брой на хората, обслужвани от едно болнично заведение в селските райони. Неравномерно покритие на селските райони от мрежата от лечебни заведения 13. Увеличаване броя на възрастните хора и на лицата от рисковите групи в нужда от здравни и социални грижи. Различия в осигуреността с лекари по дентална медицина. 14. Подпомагане за инфраструктурни проекти са получили 97% от общините - селски райони, но броят на проектите в различните общини варира значително (от само 1 проект до над 20 проекта). 15. Пътни отсечки в лошо и незадоволително състояние. 16. Остаряла и амортизирана водоснабдителна мрежа в някои населени места. 17. Липса на канализационни системи и ПСОВ в много населени места. 18. Непълно покритие на територията на селските райони с фиксирана широколентова инфраструктура и съответно ниско използване на информационните и комуникационни технологии. 19. Слаба предприемаческа активност. 20. Слабо обслужване на гражданите по електронен път (малък дял онлайн публични услуги). 21. Значителни разлики в броя на подпомогнатите проекти по бизнес мерките (311.312.313) между отделните общини. Изключително слабо подпомагане на бизнес мерки по цялото протежение на Дунавската равнина и до известна степен в Тракийската низина. Проектите по мярка 312 са водещи в преобладаващата част от общините. Различен размер на европейско финансиране по бизнес мерките в преобладаващата част от селските райони.
--	--

	<p>22. Недостатъчен финансов ресурс за финансиране на всички качествено изработени стратегии за местно развитие. Забавяне на одобрението и финансирането на проектите на бенефициентите на стратегиите за местно развитие по Лидер и ВОМР, което възпрепятства реалното постигане на поставените цели.</p>
<p>ВЪЗМОЖНОСТИ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Повече и по-ефективни местни инвестиции в технологични производства. 2. Създаване на заетост, нарастване на наетите по трудово и служебно правоотношение, растеж на доходите. 3. Стабилизиране на броя на заселените и изселените жители и постигане на нулев механичен прираст. 4. Диверсификация на заетостта. Ангажиране на лицата над 65 г. в икономически дейности. 5. Стартиране на нови предприятия. 6. Диверсифициране на икономиката на селските райони. 7. Запазване и нарастване на броя на микро- и малки предприятия. 8. Създаване на производства в областта на биоикономиката. 9. Създаване на индустриални зони в общини с подходящи терени. 10. Развитие на алтернативен туризъм в селските райони, където има съчетание на запазени горски територии, исторически, културни, природни забележителности, еко паркове. Дигитализация на туристическия сектор и въвеждане на иновативни технологии. 11. Благоустрояване на градската среда и на публични пространства - изграждане на уличната мрежа, осветление и др. 12. Създаването на дуални паралелки в професионалните гимназии. Подобряване на материално-техническата база в училищата в селските общини. 13. Развитие на дигитални библиотеки в селските райони. 14. Промяна на модела на социални услуги за възрастното население, осигуряване на мобилни социални услуги за отдалечени и обезлюждаващи се райони с възрастно и слабо подвижно население. 	<p>ЗАПЛАХИ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Макроикономическа нестабилност. 2. Засилване на икономическия дисбаланс между селските и градските общини. 3. Запазване на тенденцията за намаляване на населението в селските общини и на броя на ражданията в селските райони. 4. Демографски диспропорции и нарастване на населението над 65 г. Остаряване на населението с висока интензивност. Застаряването на работната сила. 5. Намаляване на населението, живеещо в селата. Неравномерно разпределение на населението в селските общини. Риск от демографска криза в селските райони (предимно в малките населени места). 6. Намаляване на броя на населението в трудоспособна възраст и в подтрудоспособна възраст в селските райони. Увеличаване на населението в надтрудоспособна възраст 7. Миграция на младите към урбанизираните райони, обезлюждаване на селата. 8. Изместване на икономическите дейности от селските райони към градските и спад на работните места. 9. Липса на кадри с необходимата квалификация и ръст на безработни лица. 10. Запазване или нарастване на риска от бедност. 11. Засилване на диспропорциите в доходите на населението между селските и градските общини. 12. Намаляване на броя на предприятията. Застой на дейността на предприятията в основни стопански сектори.

<p>15. Изграждане на нови пътища, рехабилитирани пътни отсечки. По-ясна координация между АПИ и местна власт с цел избиране на най-подходящите отсечки за ремонтване.</p> <p>16. Насърчаване прилагането на мерки за енергийната ефективност на публични сгради.</p> <p>17. Насърчаване на енергийно устойчиви производства.</p> <p>18. Повишаване на инвестиционната активността и интернационализацията на МСП.</p> <p>19. Прилагане на информационни и комуникационни технологии за разпространение на културно-историческото наследство и на културни традиции. Използване на ИКТ за културни събития и привличане на млади творци.</p> <p>20. Подобряване на връзките между науката и бизнеса за повишаване на добавената стойност на услугите и на продуктите.</p> <p>21. Подобряване на водоснабдяването чрез изграждане на допълнителни водоизточници в населените места с недостиг и режим на вода, в рамките на дребномащабна инфраструктура.</p> <p>22. Реконструкция и/или рехабилитация на водоснабдителни системи и съоръжения с цел намаляване на загубите на вода;</p> <p>23. Рехабилитация на канализационни системи и ПСОВ в населени места съгласно нуждите, обосновани в РПИП.</p> <p>24. Изграждане на модерна широколентовата инфраструктура, която да ускори и подобри достъпа до високоскоростен интернет.</p> <p>25. Ускорено въвеждане на електронно управление и на публични електронни услуги чрез подобряване на достъпа до мрежите от ново поколение.</p> <p>26. Повишаване на европейското финансиране чрез бизнес проекти, подпомогнати през МИГ в общините, които са слабо подпомогнати по основната ПРСР. Увеличаване на бюджета за подготовка и прилагане на стратегии за водено от общностите местно развитие с оглед покриването на повече селски райони в България и осигуряване на достъп до финансиране на малки по размер проекти.</p>	<p>13. Влошаване на показателите за МСП (спад на разходите за придобиване на ДМА, на продукцията и на нетните приходи от продажби).</p> <p>14. Слаба предприемаческа активност.</p> <p>15. Отслабване на конкурентоспособността на местната икономиката.</p> <p>16. Липса на дигитализация на туристическите услуги и съответно слаб туристически поток в селските райони.</p> <p>17. Намаляване на броя на лицата с висше и средно образование. Увеличаване на принудително отпаднали деца от образователната система. Диспропорции в степента на образование и риск от социално изключване.</p> <p>18. Затруднен достъп до лечебни заведения. Закриване на болнични заведения в малките общини. Недостиг на квалифицирана здравна помощ. Отдалеченост на селищата от мястото на предлагане на медицинска помощ.</p> <p>19. Неизползван потенциал на читалищата за развитие на културни дейности.</p> <p>20. Неравномерно териториалното разпределение и концентрация на европейско финансиране по инфраструктурни проекти.</p> <p>21. Забавяне на изграждане, рехабилитация на пътни отсечки и пътни съоръжения.</p> <p>22. Влошена транспортна достъпност на отдалечени/периферни населени места.</p> <p>23. Загуба на вода, амортизирана ВИК инфраструктура и налагане на режим на водата.</p> <p>24. Забавяне в договорирането и съответно прилагането на стратегиите за местно развитие.</p> <p>25. Високи прагове за минимален брой на населението за формиране на МИГ в силно обезлюдени и отдалечени територии.</p>
---	--

1. Териториален обхват на селските райони

Териториалният обхват на Социално-икономическия анализ са селските райони - общини, на чиято територия няма град с население над 30 000 души и гъстотата на населението е под 150 д./km². Тази териториална структура включва определен брой общини (232), които се отличават с различна степен на социално и икономическо развитие и вътрешно териториални различия. Дефиницията за селските райони за настоящия програмен период (2014-2020г.) има по-голям териториален обхват и в нея попадат общини, които според методологията на ЕС са определени както като преобладаващо селски, така и като междинни райони. По принцип, дефиницията се прилага целево за нуждите и условията в конкретната страна членка на ЕС и затова при промяна в социално-икономическите характеристики на съответните територии, тя може да бъде модифицирана с оглед ефективното и ефикасно насочване на европейските ресурси към подобряване на жизнеността на селските райони според конкретните им потребности и потенциал на развитие. В тази връзка, за предстоящия програмен период 2021-2027 г. се предлага адаптиране на дефиницията за селски райони по следния начин: „общини, на чиято територия няма населено място с население над 15 000 души“.

Определянето на териториалният обхват на селските райони за предстоящия програмен период 2021-2027г. е породено от целите на европейските политики за развитие на земеделието и селските райони (ОСП) и за сближаване (Кохезионна политика) и фокусирането на определени интервенции само в тези райони.

(1) Целите на ОСП, които имат пряко отношение към селските райони са посочени в чл.6 от проекто-регламента за стратегическите планове по ОСП (COM(2018) 392 окончателен):

- ж) **привличане на млади земеделски стопани и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони;**
- з) **насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономиката и устойчивото горско стопанство;**

Интервенции, които ще се подпомагат само в обхвата на селските райони са определени в:

чл.68, 4.б. – инвестиции в основни услуги в селските райони и

чл.69, 2.в. – стартиране на стопанска дейност за неселскостопански дейности в селските райони, които са част от стратегиите за местно развитие.

(2) Целите на политиката за сближаване, които са свързани със селските райони са посочени в чл.4 на проекто-регламента за общоприложимите разпоредби (COM(2018) 375 окончателен):

„д) Европа по-близо до гражданите чрез насърчаване на устойчивото и интегрирано развитие на градските, **селските** и крайбрежните райони **и на местните инициативи.**“

Възможните интервенции в рамките на селските райони (Приложение 1 към COM(2018) 375 окончателен) включват:

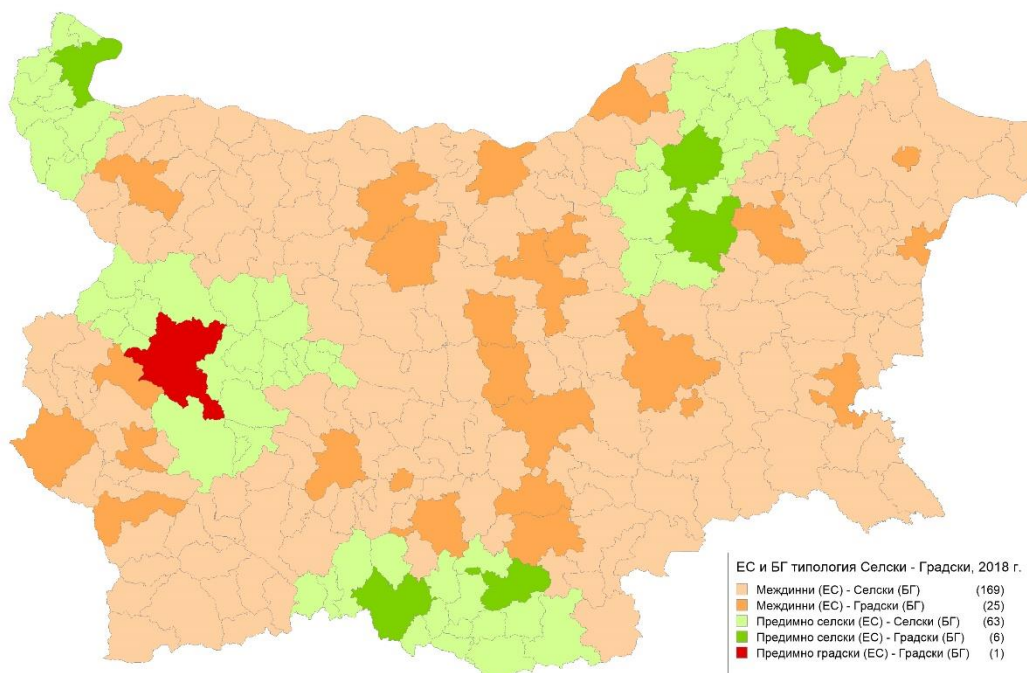
- Опазване, развитие и популяризиране на публични туристически активи и свързани с тях туристически услуги;
- Опазване, развитие и популяризиране на културното наследство и културните услуги;
- Опазване, развитие и популяризиране на природното наследство и екотуризъм;

Физическо обновление и сигурност на обществените пространства.

Територията на страната е 110 879 км.², общо населението към края на 2018 г., по данни от НСИ е 7 000 039 души, които са разпределени неравномерно по територията на страната в общо 5 256 населени места, от които градовете са 257, селата - 4 997. В големите урбанизирани градове София, Варна, Пловдив, Бургас, Русе, Плевен и Стара Загора е концентрирано 52% от цялото население (общини от второ йерархично ниво). Средната гъстота на населението е 63,9 души/км².

Съгласно класификацията на ЕК и ОИСП се приема следната типология на регионите: „предимно селски“, „междинни“ и „предимно градски“ (градски център, приложена на ниво NUTS 3.

Фигура 1 Градски и селски райони съгласно последната типология на ЕК 2018г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Съгласно последната типология на ЕК за районите единственият урбанизиран център е столицата София. Броят на общините определени като междинно селски е 169, междинно градски са 25, а 63 общини попадат в типологията предимно селски.

Дефиниция за селски райони

Действащата дефиниция за селски райони в България, която е залегнала в ПРСР 2014-2020 г., а преди нея и от ПРСР 2007-2013г. и САПАРД 2000-2006 г., гласи:

„Селски райони са общините (LAU 1), в които няма населено място с население над 30 000 души“.

Съгласно дефиницията са обхванати 232 общини, които представляват 81,3% от територията и 39,1% от населението на България през 2012г. Към края на 2018 г. населението в обхванатите общини намалява до 37,7%, а средната гъстота на населението спада от 31,6 човека/кв.км на 29,6 човека/кв.км.

Продължаващият спад в броя на населението на национално ниво, съсредоточаването му в по-големите градски центрове и обезлюдяването на селските

райони, създава обективна необходимост от обновяване на обхвата на селските райони. Населението в градовете Горна Оряховица, Дупница, Свищов и Смолян спада под 30 000 човека, и тъй като те са най-големите населени места в съответните общини, попадат в категорията „селски райони“, съгласно действащата дефиниция. Такава промяна в обхвата се налага за първи път от приемането на действащата дефиниция през 1999 г. за нуждите на пред-присъединителната програма САПАРД. До този момент (2019 г.), обхватът на селските райони се е „повишавал“ само по отношение на броя на общините, поради отделянето на Сопот (от 2003 г.) и Сърница (от 2015 г.) в самостоятелни общини, но не и по отношение на реално обхванати територии.

Действащата дефиниция за селски райони пораждаше редица дискусии сред заинтересованите страни по време на прилагането на ПРСР, най-вече по отношение на населените места от общините–градски райони, които са извън границите на самия град и не са подпомагани нито по ОПРР, нито по ПРСР. В процесът на подготовка на новия програмен период (2021-2027 г.) е постигнато разбиране между ПРСР и ОПРР за финансиране на целите части на общините-градски райони по ОПРР.

Въпреки че постигнатото споразумение адресира нуждите от финансиране в малките населени места на градските общини, остава въпросът за нарастващия териториален обхват на селските райони по действащата дефиниция. При обновяване на обхвата, съгласно броя на населението в най-голямото населено място в общината, селските райони в България биха се увеличили до 82,6% от територията и 39,3% от населението на страната.

Разширяването на териториалният обхват и свързаните с него инфраструктурни и социално-икономически потребности породят необходимостта от преразглеждане и преоценка на действащата дефиниция „с оглед постигане на максимално въздействие от всички програми с европейско финансиране, подобряване на възможностите за координация и синергия с оперативните програми, и избрания модел за териториално и пространствено развитие на страната“.

В основният доклад са разгледани три основни варианта за дефиниция за селските райони: (1) Обновяване на обхвата на действащата дефиниция, (2) Модифицирана дефиниция по отношение на броя на населението в най-голямото населено място, и (3)

Алтернативна дефиниция, съобразена с действащата категоризация на общините по методика на Министерство на регионалното развитие. За всеки от вариантите са разгледани потенциалните предимства и ограничения, и са изработени карти, които да онагледяват промените в териториалния обхват.

В резултат на обсъждане със заинтересованите страни и представители на засегнатите министерства и агенции, е постигнато съгласие относно приемането на модифицирана дефиниция за „селски район“, която е залегнала и в работните текстове на Споразумението за партньорство:

„Селски райони са общините, в които няма населено място с население над 15 000 души“.

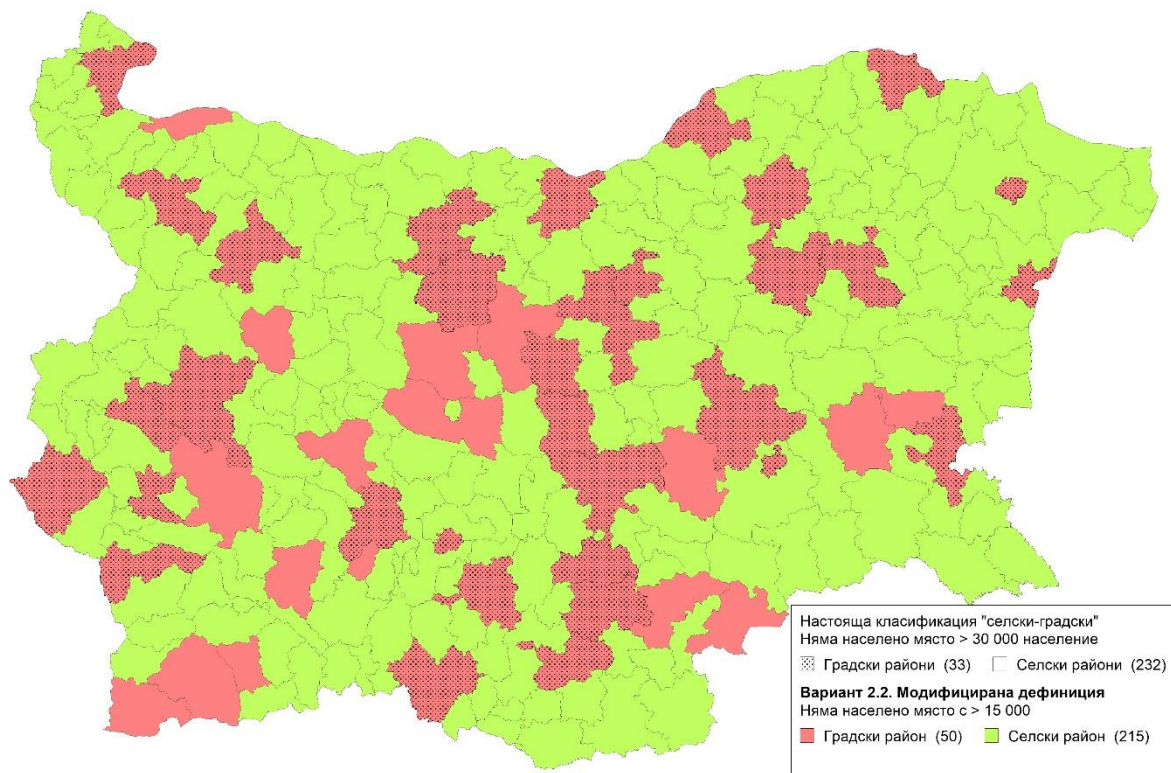
Основната промяна при тази дефиниция е за 17 общини с население от 667 921 д. (2018 г.), които досега са били селски райони и стават градски райони. Те ще бъдат облагодетелствани от подобрена жизнена среда и достъпна инфраструктура по оперативна програма “Региони в растеж”. От обхвата на селските райони отпадат големите и средните общини по брой население, които попадат предимно в 1-ва и 2-ра категория според ЗАТУРБ, т.е. те са получили най-високи оценки по ползваната система от социални, стопански, демографски и инфраструктурни показатели (три от 17-те общини селски райони са категория 3 по ЗАТУРБ – Айтос, Карнобат и Пещера). Трябва да се отбележи, че 16 от общините селски райони са били определени като части от агломерационни ареали по ПРСР 2014-2020 г. и вече имат опит от изпълнение на проекти и по ОПРР. Само една от общините в тази група е била селски район извън агломерационен ареал – Свиленград.

Таблица 1 Основни параметри, съгласно действащата и новоприетата дефиниция за селски райони. Данни за населението към 31.12.2018г.

Варианти	Общини	Площ		Население		Гъстота
	брой	кв.км	%	брой	%	човек/кв.км
България	265	110372	100	7000039	100	63.9
Вариант 1. Действаща дефиниция (30 000 жители)						
Настоящ обхват	232	89322	80.9	2641074	37.7	29.6
Вариант 2. Модифицирана дефиниция						
Нов обхват (15 000 жители)	215	77618	70.3	2142742	30.6	27.6

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фигура 2 Съвместна визуализация на действащата и модифицираната дефиниции за селски район

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Така при този вариант се запазва досегашния подход за определяне на селските райони, като се отразяват и настъпилите през годините изменения в основните показатели за развитие. Не на последно място, чрез този вариант се постига и по-балансирана демаркация между основните програми, подкрепящи общините по отношение развитие на базисната инфраструктура и услуги.

Намалението на броя на общините попадащи в селските райони ще даде възможност да се концентрират ресурси от ЕЗФРСР за подобрения в селищното благоустройство и опазването на околната среда и ще допринесе в по-голяма степен за териториалното сближаване (кохезия) в национален план. Допълнително, ограниченият бюджет за инфраструктурни и малко мащабни проекти и за обществени услуги, ще се разпредели за по-малко на брой общини и ще достигне до по-малки, но жизнени населени места.

Същевременно, модифицираната дефиниция отговаря на изискванията на проекто-регламентите за европейски фондове за:

(1) Ясно определяне на координатията, демаркацията и допълняемостта между дейностите и финансирането за да се постигнат поставените цели по най-ефективния и ефикасен начин, тъй като модифицираната дефиниция е залегнала в демаркацията на финансирането между Стратегическия план на ОСП и ОПРР и работните текстове на Споразумението за партньорство.

(2) Обосновка на дефиницията за селски райони на базата на обективни критерии. Основният критерий продължава да бъде „население в най-голямото населено място на общината“, като данни за броя на населението по населени места се публикува ежегодно от НСИ.

Основни предимства на приетата модифицирана дефиниция:

- Запазва концепцията за дефиниция като променя само праговата стойност от 30 000 жители на 15 000 жители, съобразно променящата се демографска обстановка в страната.
- Използва един ясен критерий – брой население в най-голямо населено място.
- Съществува постигнато съгласие за демаркация с ОПРР за периода 2021-2027г.
- Позволява фокусиране на финансирането в по-малък брой общини (215 спрямо 232), които имат съществена нужда от него.

Основни ограничения:

- Не съответства на категоризацията на общините съгласно регионалната политика, въпреки че е постигнато споразумение за демаркация с ОПРР.
- Отграничава територии на базата на само един критерий без да отчита други важни характеристики.
- Потенциално ежегодни промени в обхвата предвид намаляването на населението.

2. Диверсификация на икономическата дейност. Стимулиране на нови производства и производства в областта на биоикономиката и кръговата икономика

Основна цел на социално-икономическия анализ е да представи настоящото социално – икономическото развитие, вътрешнорегионалните различия, да се изведат нуждите и възможностите за развитие чрез определен набор от показатели (демографски, социални, икономически, инфраструктурни и др.) и групирането им по сектори и политики за развитие. Определянето на облика на общините зависи от демографските процеси, икономическите, социалните, екологичните и инфраструктурни условия и от степента на развитие на човешкия фактор.

Развитието на селските райони зависи от общото социално-икономическо развитие и от стабилността на макросредата. Икономическото развитие в селските райони, следва да улесни стопанската дейност, да насърчава местната конкурентоспособност и жизненост на населените места в селските райони и развитието на човешкия капитал и инфраструктура.

Затова при интервенциите за насърчаване на диверсификацията на икономиката в селските райони следва да се интегрират инвестиционните решения в икономическите сектори с ефект, целящ подобряването на околната среда и укрепването на регионалната конкурентоспособност (промишлени дейности в области за ново бизнес развитие като биоикономика, кръгова икономика, въвеждане на чисти и възобновяеми енергийни източници за заместване на старите способности за използвана енергия в промишлените производства) и по-този начин да се насърчава приносът на икономиката в селските райони към по-ефективно използване на природните ресурси. Необходимо е насърчаването на различни производства, базирани на алтернативни производствени процеси, които могат да намалят екологичния отпечатък от дейността. Диверсификация на икономиката в селските райони следва да се постигне чрез интервенциите в Стратегически план по стълб II и подобряване на достъпа до технологии и дигитализация (стратегия за умните села).

Макроикономическа среда

Българската икономиката продължи стабилно да расте. Реалният БВП достига приблизително 3.2 % ръст през 2018 г., обусловен от вътрешното търсене. Растежът на

БВП е над средния за страните от ЕС, обаче в сравнение с ЕС-28 е сред най-ниските. Българската икономика отчита устойчив и сравнително висок ръст на икономически растеж през годините след 2012 г., което влияе благоприятно на осигуряването на по-предвидима и планирана икономическа среда за бизнеса и инвестициите. Независимо от запазването на стабилност на темпове на икономически растеж и положителните икономически перспективи, България все още е далеч от сближаването по среден доход на глава от населението с страните от ЕС -28.

В България БВП на човек от населението в предимно селските райони е 7 980 евро отбелязва растеж почти двойно (49.5%) за периода (2008-2018 г.), но остава на ниво значително под стойността за страните ЕС-28 30960 евро за 2018г.

Таблица 2 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)

Индикатор С.09 към обща цел С.08		Индикатор I.23 Принос за растежа в селските райони:										
		Развитие на БВП на глава от населението в предимно селски райони										
Наименование на индикатор		Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)										
NUTS – Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. БВП на човек от населението	26130	24530	25500	26220	26680	26850	27720	29140	29310	30070	30960
NUTS 1	България. БВП на човек от населението	4880	4930	5050	5610	5750	5770	5940	6360	6820	7390	7980

Източник: Евростат (контекст индикатор С.09)

Постигнатият стабилен икономически растеж и ускоряващият се икономически ръст, измерен, чрез ръста на БВП в реално изражение, създават предпоставки за реализиране на повече и на по-рентабилни местни инвестиции, които могат да доведат до заетост в общините. Тенденция към нарастване на макроикономическите показатели след 2014 г. се отбелязва за всички райони и области на страната.

Реалният брутен вътрешен продукт на човек от населението за Югозападния район, където се намира столицата, е с повече от два пъти по-големи размери спрямо всеки един от останалите райони. Този показател е в диапазон от 4570 евро за най-бедния район – Северозападния и до 11715 евро в Югозападния. Регионалните различия се увеличават и представляват пречка за конкурентоспособността на страната. Нарастване на Брутният вътрешен продукт (БВП) се отчита за всички райони и области на страната, но темпът на

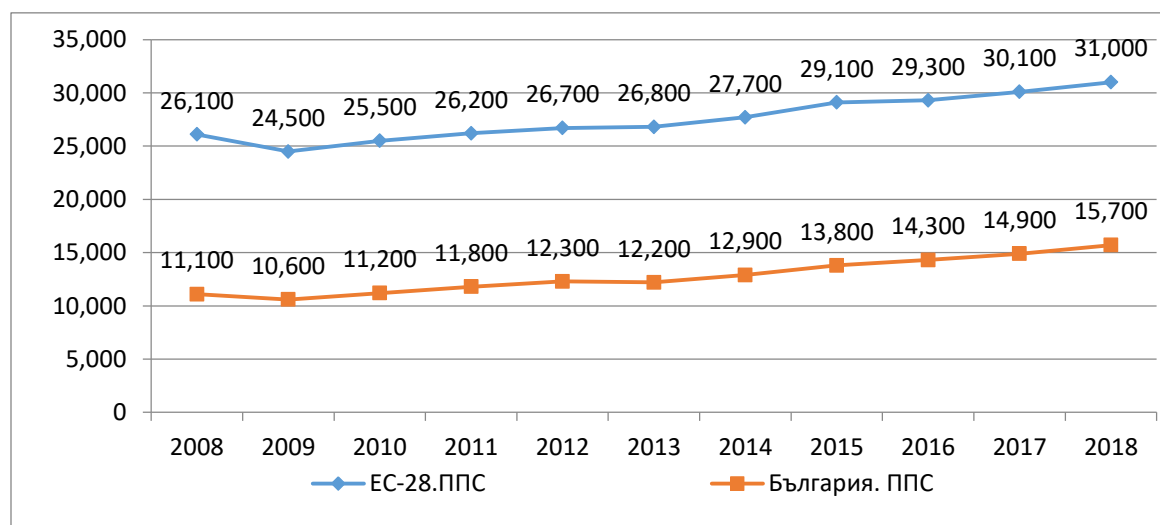
растеж (по показател БВП) се колебае в големи граници. При възприетата за базова 2008 г. по показателя БВП на човек от населението може да се направи извод за наличието на силна поляризация между районите от ниво 2. Отклоненията по този показател за 2017 г. е 3724 евро (Видин) до 15490 лв. (София-столица) при средно за страната на 7301 евро на човек от населението¹. Тази поляризация показва различията в икономическия потенциал и инвестиционна активност на територията на страната.

Паритетът на покупателната способност, измерен на основата на БВП показва степента на икономическо сближаване между регионите в страната и със страните ЕС-28.

БВП на България на човек от населението изчислен на Паритета на покупателната способност (ППС) на национално ниво за 2018 г. е 15 700 евро на човек от населението, което е приблизително 2 пъти по-малко от равнището на ЕС-28 (31 000 евро).

Положителното е, че тенденцията на растеж продължава. Независимо от нарастването България изостава в сравнение с страните от ЕС (ЕС-28) и е за сега с най-ниски стойности, независимо от по-високите стойности на тези показатели за 2018 и 2017 г.

Фигура 3 Брутен вътрешен продукт на човек от населението- паритет на покупателната сила (евро)

Източник: Евростат (контекст индикатор)

Темпът на нарастване на този показател за България и за страните е плавен, но с изразен възходящ тренд след 2014 г. в резултат на подем на икономическата активност, висока заетост и растеж на доходите.

¹ Данните за БВП на човек от населението са контекст индикаторите Принос за растежа в селските райони (Евростат)

Брутната добавена стойност

Брутната добавена стойност (БДС) е 48 634,1 милиона евро през 2018г. По данни на Евростат² общата структура на Брутната добавена стойност (БДС) за 2018г. е 67% услуги, 28% е индустрия и едва 5% е селското стопанство. Приносът на районите към БДС е разпределен както следва: около 40% се създава в предимно градски райони, 51% в междинни и само 9% в предимно селски.

По отношение на създаването на БДС в селското стопанство градските райони имат незначителен дял, по-малко 2%, междинните райони имат дял 76%, а приносът на предимно селските райони за БДС е 22% .

Предимно градските райони имат принос към общата на БДС на индустрия около 17%, по-голям е дялът на приноса на междинните райони 70%, а най малък 14% е дялът на предимно селските райони

Предимно градските райони създават 47% от БДС на сектор услуги, междинните райони 45%, и най – незначителен принос за БДС в услугите имат предимно селските райони 6%.

Динамиката на икономическото развитие на страната за 2018 г. продължава да се развива в благоприятна вътрешна среда. Брутният вътрешен продукт нарасна в реално изражение с 3.6%. България е все още догонва постигането на стойността на средните показатели на ниво ЕС-28. Средата на растеж на икономиката улеснява постигането на конкурентноспособност на бизнеса, жизненост на населените места и подобрен стандарт на живот в селските райони. Това е възможно чрез насърчаване на диверсификацията на икономиката в селските райони и на инвестиционните решения за подобряване на околната среда, бизнес начинания в областта на биоикономика, кръгова икономика и други дейности за по-ефективно използване на природните ресурси. Диверсификация на икономиката в селските райони следва да се постигне чрез интервенциите в Стратегически план по стълб II и подобряване на достъпа до технологии и дигитализация.

По отношение на БВП на човек от населението се установява, че са налице вътрешнорегионални и междурегионални диспропорции в икономическото развитие и качеството на живот, които не са преодоляни. Очертават се ясни дисбаланси по

---

² Индикатор С.11 към обща цел Брутна добавена стойност (БДС) по сектори, по видове региони.

отношение на промяна на показателите – БДС и БВП на човек на населението между селищата в районите (налице е междурегионална и вътрешнорегионална поляризация). Във всеки район се обособява област, която надвишава стойността на показателя за района, т.е. във всеки район са формирани области и градове – двигатели на икономиката и растежа.

Демографско развитие и структурни промени на населението в селските райони

Показателят гъстота на населението в края на 2018 г. е 63.9 души/км², а през 2008 г. е 68.4 души/км². По методологията на ЕС за типология на районите разпределението на населението в страната е следното: междинни райони -56.3 души/км², селски райони – 37.1% градски – София е 999 на души/км². Гъстотата на населението в селските райони е средно 27.1 души/км² и е приблизително три пъти по-ниска от средната за страната (63,9 души/км²)³ (Таблица 1). Гъстотата на населението се променя пропорционално на спада на населението.

По методологията на ЕС за типология на районите населението в страната през 2018 г. е разпределено както следва: селски райони - 12.9 % или 905297 души, междинни райони 68.1 % или 4766622 души, а в градските са 19.0 % или 1328120 души. Следвайки приетото определение за селски райони (общини с населено място до 30 000 души) и според Европейската типология на общините, повече от населението на селските райони (78.0% или 2131769 души) живее в междинните райони и (22.0% или 600117 души) е концентрирано в типично селските райони. През 2017г. гъстотата на населението възлиза на 63,9 лица на 1 кв. км., а средно за селските райони е 34,4 лица на 1 кв. км., което е 54% от гъстотата на населението на националното ниво. Намалението на гъстотата на населението в селските райони е резултат от демографски процеси като механично и естествено движение на населението, както и от ускорения процес на урбанизация за последните десет години.

В селските райони по отношение на гъстотата на населението се открояват съществени диференциации, особено между селата и градовете. Гъстота на населението намалява в Северен централен, Североизточен и Южен централен район.

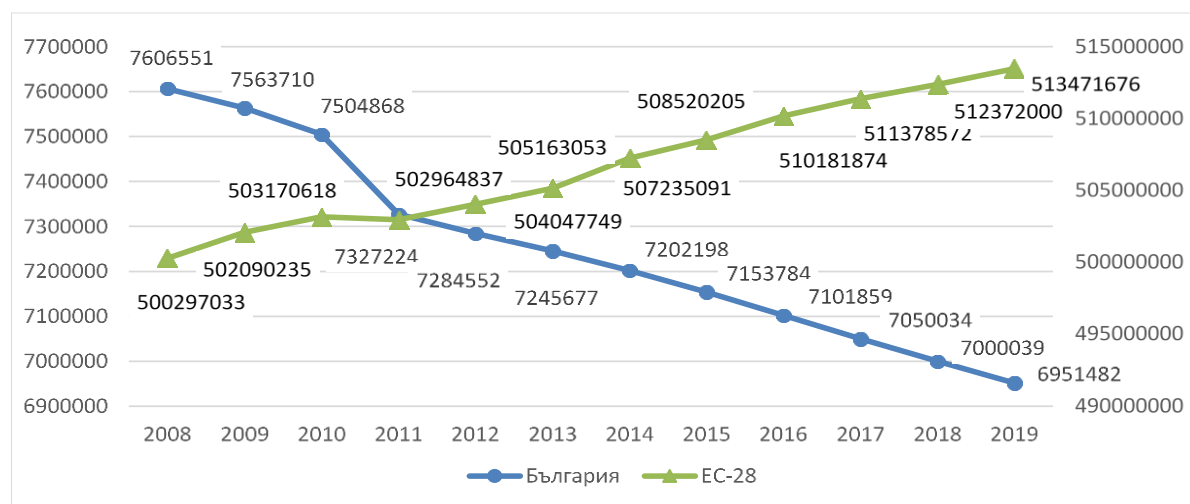
---

³ Евростат Индикатор C.02 към обща цел „Гъстота на населението“ :

Населението на България е 6 951 482 души (2019г), което е 1.4% от населението на Европейския съюз. Спадът на населението спрямо 2018 г. е 48 557 души, или намаление с 0.7%. Загубата от населението е 655 069 души или 6,09% за периода 2008 – 2019 г. Ясно е очертана негативна тенденция, което е в контраст с положителния ръст на населението общо за 28-те страни - членки на ЕС, която е следствие на естествения и механичния прираст на населението. Сравнението показва, че за периода 2008-2019 г. населението расте всяка година в рамките на ЕС, като общото нарастване е с 11 381 441 души, което означава среден годишен прираст 0,22 %.

Единствено през 2011 г. се наблюдава отрицателен прираст на населението – 0,04 %. През останалите години, прирастът на населението в ЕС-28 е положителен. За периода 2008-2019 г., населението на ЕС-28 нараства с 2 %.

Фигура 4 Изменение на населението на България и ЕС 28 за периода 2008-2019г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на Евростат и НСИ

Негативната тенденцията на намаляване на числеността на населението е резултат от демографската трансформация започнала от 90-те години на XX век, на емиграционни потоци и на последващите икономически кризи.

Половината от населението на страната (49.0%) живее в Югозападен и Южен централен район, а най-малък по брой на населението в Северозападен район - 756 хил. души, или 10.7% от населението на страната. Разпределението на населението на територията на страната е неравномерно, което се отразява на трудовите ресурси и пазара на труда. Концентрацията на населението е най-голямо в столицата и в градовете с над 100 000 души, което възлиза на 2 891 401 (41.3%⁴). Големи са различията в броя на населението в селските райони. Най-малобройно е населението в общини до 5 000 жители (53 общини с численост на населението 168639 или 2.4% от общото население на страната)

В страната населените места са 5 256, от които 257 градове и 4 997 села. От всички 4 997 села в България точно 591 са без население или с едноцифрен брой жители или с 20 повече в сравнение с предходната 2017г. Общият брой на селата с едноцифрен брой жители е 427, а 164 са населените места, в които няма нито един постоянен обитател. С един жител в страната са точно 72 села. По двама души население има в 65 населени места, а по трима - в 48 села. 50 населени места в България са с по четирима жители. С по пет души постоянно население са 40 села, а с по шестима жители - 34 села. Общо 33 села имат по седем жители, други 48 са с по осем обитатели, а 37 села са с деветима души население. В страната за последните години тенденцията от риск за обезлюдяване на селата при намаляващия ръст на населението става все очевидна и тревожна. Неравномерно е разпределението на населението и по общини. В 76 общини с население под 6 000 души живеят едва 4.2% от населението на страната. В същото време в деветте общини с население над 100 хил. души живеят 41.5% от населението на страната. Най-голяма по население е Столична община (1 328 790 д), следвана от общините Пловдив (347 851д) и Варна (345 151д). Наймалката община е Трекляно - 815 души. (НСИ 2018г.)

Интензитетът на загуба на населението се дължи на отрицателен естествен и механичен прираст. Рискът от демографска криза става все по-реален ако продължи населението на страната да намалява, това се потвърждава от интензивността на промяна на демографските показатели и от намалението на броя на населението в България за разглеждан период (2008-2019г.).

---

⁴ Общини с над 100000 са Бургас, Варна, Пазарджик, Плевен, Пловдив, Русе, Сливен, Стара Загора

Основните процеси, които влияят върху измененията в броя и структурите на населението са демографските – раждаемост, смъртност, възрастова, структура и миграция. Броят и структурата на населението се определят от мащаба и интензивността на миграцията (естествено и механично движение на населението). Възрастовата структура на населението е от особена важност за естественото възпроизводство на населението, но и за качеството на трудовите ресурси.

Таблица 3 Население по възрастови групи за периода (2008 г. - 2018 г.)

Индикатор С.01 към обща цел / Наименование на индикатор		Възрастова структура на населението (брой)										
NUTS – Класифи- кация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. Общо	500297033	502090235	503170618	502964837	504047964	505163008	507235091	508520205	510181874	511378572	512372000
NUTS 1	България. Общо	7518002	7467119	7421766	7369431	7327224	7284552	7245677	7202198	7153784	7101859	7050034
NUTS 0	ЕС-28. под 5 години	25937462	26283219	26550299	26715228	26686479	26580924	26309263	26084448	25891993	25830678	25711605
NUTS 1	България. под 5 години	330433	336941	343024	343361	346017	346460	342480	337656	334171	330275	327751
NUTS 0	ЕС-28. 5-9 години	25900150	25845225	25846932	25792085	25967918	26260843	26713946	27002137	27286417	27336781	27274347
NUTS 1	България. 5-9 години	318379	319673	317382	316457	321683	327440	334783	343330	347342	349350	349423
NUTS 0	ЕС-28. 10-14 години	27101668	26737382	26575909	26528508	26378655	26220745	26214194	26228691	26266280	26483154	26782936
NUTS 1	България. 10-14 години	338088	321286	315782	315313	312256	316089	318881	317210	316693	321394	327202
NUTS 0	ЕС-28. 15-19 години	30067669	29519900	29019437	28328050	27826680	27416926	27204809	27065851	27178761	27076115	26915667
NUTS 1	България. 15-19 години	463513	437999	409882	380036	358043	335811	318714	313313	313051	309596	313032
NUTS 0	ЕС-28. 20-24 години	31799249	31649997	31388181	31184461	31039850	30738699	30287933	29794262	29310121	28861424	28524291
NUTS 1	България. 20-24 години	500953	499080	495791	489978	476084	457433	433186	404960	374939	350006	325198
NUTS 0	ЕС-28. 25-29 години	33902276	33674403	33280303	32761905	32451867	32161534	32165860	32105652	32180390	32013501	31770788
NUTS 1	България. 25-29 години	520417	508765	497440	491248	490354	488683	488936	486621	481408	465523	445237
NUTS 0	ЕС-28. 30-34 години	35143821	34940368	34710290	34530735	34401927	34227148	33990470	33687744	33382986	33125533	32924301
NUTS 1	България. 30-34 години	569374	563536	550937	535323	520808	507408	498179	488268	483946	481875	479767
NUTS 0	ЕС-28. 35-39 години	37014110	36755561	36372573	35857361	35481374	35195200	35105299	34894186	34890752	34755495	34634727
NUTS 1	България. 35-39 години	539637	538411	541949	544714	550714	557198	553603	541664	528455	513551	499654
NUTS 0	ЕС-28. 40-44 години	38397554	38463306	38166306	37701233	37457340	37069611	36667996	36309585	35994070	35619375	35349352
NUTS 1	България. 40-44 години	488699	494170	502843	512947	522726	529069	529290	533378	537016	542793	548897
NUTS 0	ЕС-28. 45-49 години	36204517	36574176	37055194	37231169	37413040	37686420	37851989	37696824	37549824	37385713	36993287
NUTS 1	България. 45-49 години	521391	514362	508236	496499	483885	476279	482688	492411	503432	512792	518543
NUTS 0	ЕС-28. 50-54 години	33879104	34293562	34710547	35009809	35382123	35665107	36164683	36603937	36888767	37070851	37352384
NUTS 1	България. 50-54 години	543337	535002	526619	517600	509722	503656	498188	492977	482543	470548	462785
NUTS 0	ЕС-28. 55-59 години	32037271	32164680	32285855	32399363	32777930	33147231	33610187	33996582	34349501	34678245	34971005
NUTS 1	България. 55-59 години	557716	551387	538702	525355	524881	518758	511031	503714	495870	488734	483089
NUTS 0	ЕС-28. 60-64 години	27401879	28441666	29361043	30454659	30712434	30846009	30921733	31046438	31278863	31663319	32027135

NUTS 1	България. 60-64 години	488482	504452	524716	540149	528972	524797	518051	506367	493132	493306	487548
NUTS 0	ЕС-28. 65-69 години	24304249	24277120	24264702	23868795	24583176	25688633	26728451	27676714	28848191	29134493	29254097
NUTS 1	България. 65-69 години	394140	398553	404024	413883	433485	445750	460811	479107	492620	483221	479638
NUTS 0	ЕС-28. 70-74 години	21445909	21829174	22091499	22352985	22343142	22235272	22274838	22290152	21969500	22675337	23709644
NUTS 1	България. 70-74 години	373987	362484	348412	345485	340532	342073	346837	352291	359892	377433	388263
NUTS 0	ЕС-28. 75-79 години	17732550	17807403	17985826	18063464	18291494	18548581	18967225	19271267	19577964	19603049	19530653
NUTS 1	България. 75-79 години	295038	298596	306376	302760	303625	295148	288002	277738	276237	273709	275717
NUTS 0	ЕС-28. 80-84 години	12524528	12828783	13050613	13320749	13512548	13732255	13851284	14094210	14247735	14539255	14795638
NUTS 1	България. 80-84 години	186120	188192	187744	191261	189698	196114	200282	206460	204558	206692	202086
NUTS 0	ЕС-28. над 84 години	9503042	10004296	10455103	10864277	11339987	11741870	12204931	12671525	13089759	13526254	13850143
NUTS 1	България. над 84 години	88298	94230	101907	107062	113739	116386	121735	124733	128479	131061	136204

Източник: Евростат (контекст индикатор)

Населението на страната на възраст от 20 – 64 г. намалява с по-голям интензитет в сравнение с този на страните ЕС-28.

В общини извън селските райони делът на населението до 9 годишна възраст и от 20 до 49 години е по-висок отколкото в селските общини, за разлика от населението от 10 до 19 годишна възраст и това на 50 и повече години. В общините от градските райони, 45.2% от населението е до 39 годишна възраст включително, а до 64 години – 80.6%. За селските общини тези проценти са съответно 41% и 76.4%. В селските общини делът на населението на 50 и повече години е 44.9%, а в останалите е 39.1%. От лицата на 65 и повече години общо за страната, 43% от тях живеят в селските общини, останалата част от населението е в другите общини - 57%. В селските райони се наблюдава спад на относителния дял на всички възрастови групи с изключение на населението на 65-69 г. и на 80 и повече години. Населението от 0 до 39 г. е намаляло с 21.1%, а възрастовата група от 40 до 64 г. - с 8.8%. Броят на децата от 0 до 14 г. се е понижил с 10.9%.

Тази неблагоприятна възрастова структура се илюстрира от коефициент за възрастова зависимост. За 2018г. общият коефициент на възрастова зависимост⁵ в България е 55.5%, или на всяко лице в зависимите възрасти (под 15 и над 65 години) се падат по-малко от две лица в активна възраст. За 2008г. този коефициент за страната е 44.6% по-добро възрастово съотношение в сравнение с 54.5% за 2017 г. Коефициентът показва по-добро съотношение в градовете - 51.5%, отколкото в селата - 67.8%. Във

⁵ Коефициентът на възрастова зависимост показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

всички области на страната този коефициент е над 50.0% с изключение на София (столица) - 47.1%. Силно е изразена разликата между възрастовите структури 0-19г. и над 65 г. в селските общини разположени в Северозападния и Северно централния район, за изследвания период тенденцията на влошаване на възвастовата структура не само се запазва, но и се задълбочава.

Нивото на раждаемост не се е променило съществено в селските райони, но делът на умрелите е по-висок от родените. Естественят прираст на населението в общината е отрицателен. Естественят прираст на населението за страната е отрицателен и е (-6.7‰) към края на 2019 г. (при средно за ЕС от -0.6‰). Коефициентът на естествения прираст в градовете е минус 4.4‰, а в селата - минус 13.1 % .

Застаряване на населението е с висока интензивност в селските райони (показатели за възрастова зависимост), което съществено променя структурата на населението в активна възраст и води до неблагоприятни икономически последици за общата икономическа активност на населението. Отрицателният естествен прираст се дължи на намаляване на броя живородени деца през годините. Ниската раждаемост и отрицателния естествен прираст също засилва демографските диспропорции и нарастване на населението над 65 г.

Ускорените темпове на застаряване на населението в селските общини засягат влошаването на структурата на трудовите ресурси. За 2018 г. за страната делът на населението в под-трудоспособна възраст е 15,1%, в трудоспособна възраст е 60.3% (2018г.), в над-трудоспособна възраст е 24,6%. Според коефициента за демографско заместване⁶ съотношението за страната е 64%⁷. Населението в трудоспособна възраст в селските общини е спаднало с 12,6%, а в останалите с 7,7 %. Към момента 42 % от населението в над трудоспособна възраст е в селските райони, застаряващите лица се увеличават с 8% за периода (2010-2017г.).

Механичното движение на хората се отразява пряко на демографския облик на общината. Причините за засилване на миграцията село–град или от град–град (индустриално развит) е поради разликата в социално-икономическото развитие между

---

⁶ Възпроизводството на трудоспособното население се характеризира най-добре чрез коефициента на демографско заместване, който показва съотношението между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15 - 19 г.) и броя на излизащите от трудоспособна възраст - (60 - 64 г.).

⁷ Коефициентът на демографско заместване се изчислява като процентно отношение на лицата във възрастовата група 15-19 г. към лицата на възраст 60-64 години

регионите и населените места, изградената публична и инженерна инфраструктура, по-добри възможности за труд и живот.

Данните за заселените и изселени жители в селските общини показват, че през 2017 г. намалява броя на средно заселение и изселени жители, като средно заселените е с 12,5 % по-нисък от средно изселените. Намалението на средно заселените жители в селските райони за референтния период варира от 3 до 40 %, като то е най-високо съответно 35 и 40 % за 2012 и 2013 г., и най-ниско за 2017 г. – 3 %. Броят на изселените от селските райони е най-високо за 2010–2014 г., като изселените жители на година са между от 34 до 46 % спрямо 2010 г. Делът на изселените жители е 15% за 2017 г.

Поради негативни тенденции на естествения и механичния прираст се променя разпределението на населението, нараства относителния дял на градското население за сметка на намаление на населението в населените места на селските райони. Миграцията оказва силен негативен ефект върху възпроизводството на населението, тъй като чрез изселването на жени във фертилна възраст се понижава равнището на потенциалната бъдеща раждаемост. Вътрешната миграция също е фактор за териториалното разпределение на населението и за обезлюдяване. Отрицателният механичен прираст се дължи предимно на отворения характер на територията и близостта до големи градове областните центрове, които предлагат добри възможности за работа и за качество на живот.

Данни за етническата структура на българското население са от преброяването от 2011г. Съгласно принципа на самоопределянето по признака етническа принадлежност, броят на етническите българи е 5 664 624 или 84.8% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение. Ромската етническа група е трета по численост и наброява 325 343 лица, според самоопределянето им, с относителен дял от 4,9%. Лицата посочили друга етническа група са 49 304 броя (0,7%), а тези, които не се самоопределят към нито една от посочените групи – 53 391 лица (0,8%). В селските райони българската етническа група преобладава. Турската етническа група е втората по численост на национално ниво и в селските райони. Населението самоопределило се в тази група е 381 930 лица, което е 14,7% от населението в селските райони. Ромската етническа група наброява 199 033 лица (7,7%) от населението в селските райони.

Протичащите демографски процеси водят до промяна на капацитета на местната икономика и на нуждите на населението от социални услуги в общини с нисък естествен прираст и висок дял на застаряващо население. Демографските процеси и параметри определят спецификата на демографската ситуация:

- Неравномерно териториално разпределение на населението на територията на страната. По-голяма част от населението е в градовете с над 100 000 жители, намалява населението в малките селища в селските райони. Този дисбаланс на разпределение на населението се дължи на междурегионални различия в качеството на живот в страната.
- Гъстотата на населението на територията на страната слабо се променя за периода (2008-2017г.). В Северен централен, Североизточен и Юженцентрален район се отчита намаление на гъстотата на населението.
- Влошена възрастова структура и застаряване на населението - нарастване на дела на възрастното население има дълбоки последици за икономиката, за пазара на труда, за социалните системи и за риск от бедност в селските общини в средносрочен и дългосрочен план.
- Отрицателният естествен прираст не е за пренебрегване за настоящото и бъдещото развитие на трудовите ресурси в селските общини. Отрицателният естествен прираст в селските общини е по-висок от средния ръст за страната и за градските общини. Броят на живородените деца в селските райони намалява с по-бързи темпове от този в страната. Причините за намаляване на броя родени деца могат да се търсят както в снижаване на абсолютния брой на населението, така и в увеличаването на дела на населението от по-горните възрастови групи. Отрицателният естествен прираст и влошената възрастова структура в селските общини ще доведе до редица икономически и социални проблеми. За тази цел, трябва да бъдат предприети мерки и разработени политики за насърчаване задържането на населението и по-специално на населението в трудоспособна възраст. Необходимо е да се създадат условия за заетост, стартиране на бизнес, за развитие на икономически дейности извън традиционния сектор – селско стопанство.

- Промени в структурата на трудовите ресурси - под, в и над трудоспособна възраст. Увеличението на населението в над трудоспособна възраст за сметка на трудоспособното население е ясно изразена тенденция в селските общини, с особена острота е проблем в малките селища (села и общини до 5 000 души). Намаляващият относителен дял на под трудоспособно население и нарастващият дял на населението в над трудоспособна възраст индикира неблагоприятно бъдещо възпроизводство на населението и по естествен път това води до засилване на процесите на обезлюдяване и намаляване на количеството на работната сила до промяна на структурата на пазара на труда. Формираната тенденция в съотношението между население в трудоспособна и над трудоспособна възраст е загуба на човешки фактор, който ще ограничава бъдещото социално-икономическо развитие. В тази връзка мерки и инвестиции следва да се насочат за задържане на населението в трудоспособна възраст, чрез осигуряване на условия за икономически дейности и за предприемачество извън традиционния сектор селското стопанство.
- Обезлюдяването за сега е изразено в селата, което е естествена закономерност от урбанизацията, концентрацията на населението в градовете и динамиката на застаряване на населението.

Обобщавайки анализа на демографската ситуация в селските райони възниква болезнен проблем за социалните измерения на застаряващото население – социална изолация, повишение на разходите за здравни и социални услуги. В обезлюдяващите се населени места ще остане малобройно възрастно население, с ограничени мобилност и финансова независимост, силно уязвимо и нуждаещо се от здравни и социални услуги. Нарастването на относителния дял на хората в напреднала възраст е предпоставка за засилване на риска от бедност в селските райони и за намаляване на инвестиционната активност.

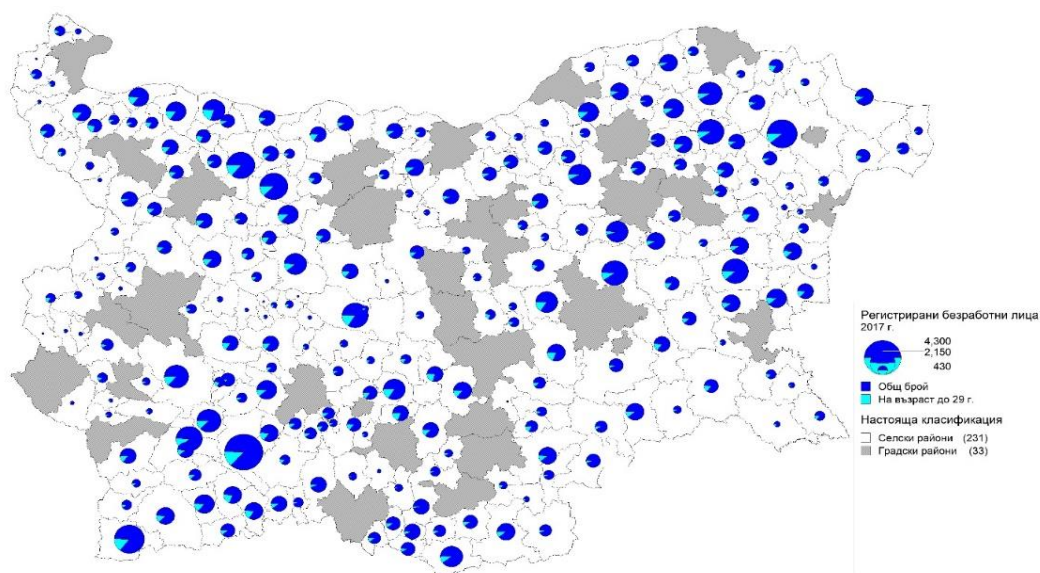
Пазар на труда в селските райони

Заетост, безработица и икономическа активност

Ускореното развитие на икономиката в последните години промени пазара на труда нарасна търсенето на труд и безработицата достигна най-ниските си нива за последните десет години.

Средното равнище на безработица за 2018 г. е 5.2% и е под средното на ЕС – 6.8%. Безработица сред младите хора (15-24 г.) бележи значителен спад през последните години, достигайки до 12.7% сравнено с 15.6% през 2008 г. Броят на дългосрочно безработни лица също намалява като достига до 3.2% през 2018 г. Коефициентът на безработица в селските общини се запазва по-висок от този в градските общини. В градските общини този показател е от два до три пъти по –нисък в сравнение със селските. Процентът на безработни лица (повече от една година) за периода 2008-2017 г. не е постоянен, налице са отклонения между отделните общини, поради разлика в растежа на икономическата и инвестиционна активност. За анализирания период (2008-2018г.) продължително безработните лица (повече от една година) е средно около 40 % в някои селски общини. Причината е ниското търсене на труд, което е пряко отражение на местното икономическо развитие. Затова и колебанията в равнището на безработица в селските общини е непостоянно. Някои общини не са привлекателни за бизнеса и пазарът на труда е силно ограничен поради висок дял на населението в над трудоспособна възраст и ниско образователно ниво на трудовите ресурси. Това обяснява високото равнище на безработица в някои общини, в които е над 30% или 50%. Запазване на високото равнище на безработица в селските общини е резултат от нисък икономически потенциал и слаб растеж на производството. За тези общини ако не настъпи съживяване то в бъдеще съществува риск от бедност и социална изолация.

Фигура 5 Регистрирани безработни лица в селските райони през 2017 г

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ за 2017 г.

Данните за безработица показват, че икономиката в селските общини се развива с различна скорост в сравнение с градските общини. Според данни на Евростат⁸ към края на 2017 г. равнището на безработица варира от 2.8% от трудоспособните в София-столица до 52.7% във видинските общини Ружинци – 52.7%, Димово – 50.6%. Отклонения в равнището на безработица в селските райони е в диапазон от 5% до над 40%. Големите разлики между общините и регионите в дългосрочната безработица трудно могат да бъдат обяснати с фактор – икономическо развитие. По-скоро става въпрос за население с по-ниско ниво на образование и по-бързо застаряващо население, т.е. лица с неподходящи умения на нуждите на пазара на труда. Поради ниския си образователен статус ромите са наети основно на нископлатени работни места с временни договори в отрасли като строителството, селското стопанство и комуналните услуги. Значителен дял от ромите имат само несигурна или неформална заетост. Основният инструмент, насочен към преодоляване на трудностите пред приобщаването на ромите към пазара на труда е чрез програми ОП „Развитие на човешките ресурси“ и програми, финансирани от националния бюджет в рамките на годишния национален план за действие по заетостта. Програмата за развитие на селските райони подпомага инвестиции в неземеделска

⁸ Евростат Индикатор С.07 към обща цел Равнище на безработица

дейност, включително инициативи за развитие на бизнес – нови производства и услуги на роми.

В заключение, данните за безработицата подчертават, че пазарът на труда в България се движи с различни скорости и ако няма целенасочени инвестиции междурегионалната разлика няма да се стопи в близко бъдеще.

Заетост в селските райони

Заетите лица в нефинансовите предприятия са 2 207 549 за 2018 г. Нивото на заетост в селските райони след 2014 г. се увеличава, но е по-ниско от Европейските страни – ЕС-28. Положително установената тенденция се дължи на икономическия подем, на намаляване на безработните лица в страната. Коефициентът на заетост 15-64 г.⁹ През 2018г. е 67.7% на национално ниво, а през 2008г. е бил 64.0%, което сравнено с ЕС-28 е под европейското ниво (68.6% за 2018г.). В селските райони през 2018г. коефициентът е 58.8%, а през 2008г. е бил 59.6%. Икономическият растеж, технологичните производства са в основата на запазване на заетост и на ниски нива на безработица. Общо заетите лица в страната (над 20 - 64 г.) са 3152.7 хиляди души през 2018 г. Коефициентът за заетост е с 72.4% по-висок спрямо 2008г. За страната най-висок е коефициента за заетост за лицата с висше (74.8%), средно (60.7%), професионално (66.0%) и основно (27.9%) образование.

---

⁹ относителен дял на заетите лица от населението на същата възраст

Фигура 6 Коефициент на заетост (%) по сектори в България 2018г

Източник: Евростат (контекст индикатор С.08)

На регионално ниво за периода 2008-2018г. се наблюдава намаление на коефициента на заетост. През 2018г. коефициентът на заетост е най-нисък в Северозападен и Северен централен регион, това показва, че в тези региони все още има ограничение в създаването на нови работни места. В селските общини има разлики в стойността на коефициента на заетост и коефициентат на безработица. Обособените икономически центрове (предимно областни градове) се отличават с ръст на заетост за сметка на селските общини. По-голямо търсене на работна ръка е в основата на нарастване на коефициента за заетост, той расте в тези селски общини, в които има свободен ресурс от трудоспособно население. Различията в заетостта са видими между отделните сектори, тя варира от над 73% София – столицата до 52% в Монтана.

Разпределение на заетостта по икономически сектори в селските райони е както следва: селско стопанство- 18.9%, добивна промишленост- 1%, преработващо

производство 1%, търговия на едро и дребно, ремонт на моторни превозни средства и мотоциклети- 15%, Транспорт и съхранение- 6% ,хотелиерство и ресторантьорство 4%, Информация и комуникация - 2% и др¹⁰. Сектор селско стопанство осигурява значителна част от работните места в селските общини. През 2017 г. секторът увеличи дела си в общата заетост до 18.9%, а сравненията с другите страни-членки на ЕС показват, че България продължава да заема челно място след Румъния (с дял от 23.7%), при средна стойност на показателя за страните (ЕС 28) от 4.2%. Това може да се обясни с високия дял на самонаетите лица и повишеното предлагане на труд в селското стопанство.

Наетите лица в трудово и служебни правоотношение¹¹ г. в страната са 2 319 762 за 2018г. Мнозинство от наетите лица 77% (1 787 053 д.) са в частния сектор и в обществения сектор са 23% или (532 709 д.). Относителният дял на наетите в селските райони е 33%, а в градските райони са 67% през 2017 г. Броят на наетите лица в градовете е 2 487.3 хиляди или 79%, а в селата броят е 645.4 хиляди души или 21%, като разликата се дължи на преобладаващия дял на населението в над трудоспособна възраст в селските общини.

За периода 2008–2017г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор селско, горско и рибно стопанство се увеличават с 13%, а в градските – 1,2%. Динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор преработваща промишленост показва, че относителният дял на наетите в селските райони намалява незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони.

На национално ниво средната брутна заплата расте за период 2008-2017г. За 2008г. средната брутна годишна заплата е 5 525 лв., а за 2017г. е 10 097 лв., нарастването е с 4 572 лв. или 40%. Икономическите сектори „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“и „Административни и спомагателни дейности“ отчитат най-висок ръст на показателя спрямо 2008г. Средната годишна брутна заплата в сектор „Селско, горско и рибно стопанство“ е съответно с 5 320 лв., 3% ръст през последната година в сравнение с 2008г. Общини в които основна икономическа дейност е добивната промишленост средната годишна брутна заплата е най-висока и над средното равнище за страната.

Данните за нивата на средната годишна брутна заплата и за броя на наетите лица показват, че в състоянието на трудовия пазар между общините в селските райони има

---

¹⁰ Евростат Индикатор С.08 Развитие на нивото на заетост в предимно селски райони

¹¹ Кодекса на труда или в служебно правоотношение съгласно Закона за държавния служител

съществени различия, което се дължи на разлика в икономическата и инвестиционната активност. Подобрението на общата икономическа конюнктура в страната има положителен ефект върху пазара на труда за тези общини в които са направени инвестиции, обаче в по-бедните общини, особено в тези, в които се наблюдават трайни негативни демографски процеси отсъства инвеститорски интерес.

От направения анализ се открояват основни характеристики за динамиката на пазара на труда, ситезирано те са:

- Задържането на висока безработица (над средното за страната) в селските общини е факт, който се определя от динамиката на пазара на труда. Ниският коефициент на безработица не е еднозначен за всички селски общини, отклоненията показват междурегионални и вътрешно регионални различия в селските райони. Основен проблем в малките населени места е дългосрочната безработица, където тя е два пъти по-висока в сравнение с тази в градовете. Безработните лица са относително неравномерно разпределени в селските общини. Трайно безработните са в общини в Северозападен и Северно централен район, в които от години е ограничен пазара на труда, вследствие на структурни проблеми в икономиката. Трайно безработните в селските общини са предимно лица с ниско образователно и квалификационно равнище.
- Положителен ефект от икономическия растеж е спада на регистрираните безработни лица до 29 г. в селските общини спада. Това е резултат от отлива на млади лица от селата към градовете или от повишена бизнес активност. Като цяло заетостта в селските райони следва възходящата тенденция на растеж на национално ниво.
- Заетостта е устойчива в сектор селско стопанство и се повишава. Добивната промишленост не е характерна за селските общини и тя е спаднала с 50% за период (2008-2017 г.).
- Наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности общо за селските райони постепенно намаляват, което се дължи на промени структурни и технологични в секторите за производство. За периода се наблюдава ръст на наетите лица в следните сектори: „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране и площи“, „Хотелиерство и

ресторантьорство“, „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, „Преработваща промишленост. По-висок дял на наетите лица по трудово и служебни отношения продължава да заемат секторите, които изискват в по-малка степен на специфични знания и квалификация. В сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; е отчетен сериозен спад - 33 % за периода.

Българската икономика изостава по отношение на технологичната интензивност. В последния доклад на Европейската комисия за иновациите 2018 г. България според композитния индекс за иновациите, към 2017 г. се определя като скромнен новатор, това обаче и отрежда предпоследно място сред държавите-членки на ЕС със стойност на индекса под 50% от средния за ЕС 2812. В Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020г. една от целите е от „скромнен иноватор“ да премине към „умерен иноватор“. В селските райони следва да се инвестира в заетост в иновационни дейности и ИКТ сектора, които да са основополагащи за промени в структурата на икономиката. ИКТ сектора генерирана висока добавена стойност и развитието му ще има положително въздействие върху икономиката в селските райони. Най-голяма заетост в ИКТ сектора се наблюдава в градовете, София, Пловдив, Стара Загора. На основата на показателя за наети лица на трудови и служебни отношения към момента в селските райони не се очертават сектори от областта на дигитализацията и ИКТ. В селските общини няма инвестиции в интензивни технологични производства, в тази насока е подходящо да се търси финансиране и инвестиции.

Данните за нивата на средната годишна брутна заплата и броя на наетите лица показват, че по отношение на състоянието на трудовия пазар между общините в селските райони има съществени различия, което се дължи на разлика в икономическата активност и инвестициите. Подобреното на общата икономическа конюнктура в страната има положителен ефект върху пазара на труда в общини в които са направени инвестиции, обаче в по-бедните общини с застаряващо население отсъства инвеститорски интерес. Независимо от положителни тенденции на пазара на труда, обаче в териториалното разпределение на работната сила се запазват съществуващи досега диспропорции между

---

¹² European Innovation Scoreboard 2018, European commission, https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en

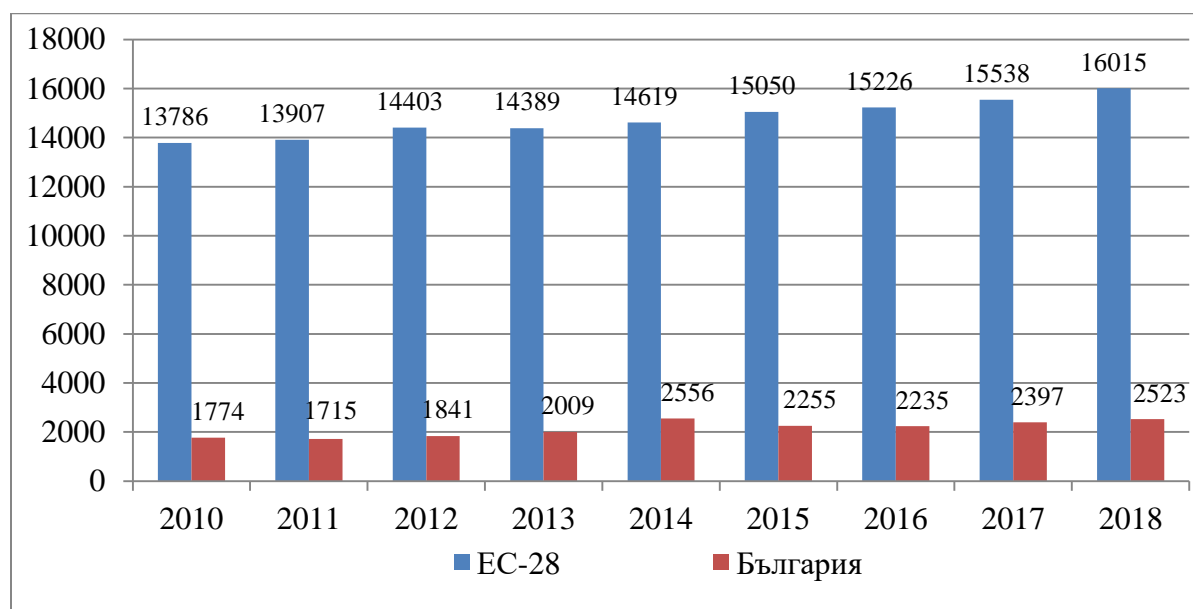
районите, включително в селските райони. Положителен е фактът, че общото нарастване на заетостта стимулира наемането на работна сила в селските общини, макар и не с еднаква интензивност.

Риск от бедност и социално изключване

Данните за общия доход по райони и средната брутна заплата показват, че има чувствителна разлика в доходите на заетите в селските и градските общини. Растежът на средната заплата на наетите през наблюдавания период, за повечето селски общини остава чувствително под средното за страната.

Показателят „Еквивалентен среден нетен доход в селските райони“ се използва за сравнение на нетните доходи на населението (т.е. за сближаване на доходите между районите и населените места, също и характеризира жизнения стандарт на населението).

Фигура 7 Еквивалентен среден нетен доход в селските райони, евро/човек

Източник: Евростат

По този показател България е под средното равнище на страните-членки на ЕС (ЕС-28). За селските райони показателят достига до 2523 евро през 2018 г. Нарастването е 43%, почти двойно спрямо 2008 г. Средният еквивалентен располагаем нетен доход плавно нараства в селските райони, но разликата със страните ЕС-28 продължава и не се е променила съществено. Сравнението между средния изравнен нетен доход в селските

райони (като дял от нетния доход в градове) в страните от ЕС през 2005-2017 показва, че най-голяма разлика по нетния доход на населението е между градовете и селата, отклонението е от порядъка на 56% за 2017 г.¹³. т.е. средният нетен доход на населението в селата и малките населени места в селските общини е 56% от нетния доход на населението в градовете. Сближаването на доходите между градските и селските райони е комплексно и се определя от степента на заетост и възможностите за нови работни места. Насърчаване на предприемачеството и развитие на екосистема за стартиращи предприятия със специфичен териториален и секторен фокус може да намали отклоненията в доходите между селските и градските райони. Затова диверсификацията на икономиката и инвестициите в неземеделски дейности могат да окажат значително въздействие за конвергенция на доходите на селските райони в страната и селските райони от ЕС-28.

Въпреки постигната икономическа стабилност и растеж на доходите, в страната има лица с по-нисък паритет и стандарт на живот. Бедността е икономическо проявление на неравенство в доходите на населението¹⁴. За 2018 година под линията на бедност са около 1,5 милиона души или 22% от общото население¹⁵.

Таблица 4 Насърчаване и приобщаването на селските райони

Индикатор С.10 към обща цел и специфична цел 8		Индикатор I.25 Насърчаване на приобщаването на селските райони:										
		Развитие на индекса на бедност в селските райони										
Наименование на индикатор		Коефициент на бедност (%)										
NUTS – Класифи- кация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. Риск от бедност (%)	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	22
NUTS 1	България. Риск от бедност (%)	44,8	46,2	49,2	49,1	49,3	48,0	40,1	41,3	40,4	38,9	32,8
NUTS 2	Северозападен регион. Риск от бедност (%)	52,5	53,0	53,3	53,9	52,6	52,8	46,1	44,8	46,0	46,7	44,4
NUTS 2	Северен централен регион. Риск от бедност (%)	54,5	56,3	58,7	59,5	53,9	48,4	43,7	44,9	44,3	41,6	31,5

¹³ Собствени изчисления по данни на Евростат.

¹⁴ Използват се различни измерители за бедност според типа на бедност. Абсолютната бедност се свързва с липса на финансови средства за обикновени човешки потребности, тогава се използва като измерител Паритета на покупателната способност. Относителна бедност отчита стандарта на живот, който е по-нисък определен паритет, измерва се с линията на бедност.

NUTS 2	Североизточен регион. Риск от бедност (%)	48,3	45,0	52,7	52,1	51,0	54,7	45,6	48,3	44,1	42,7	37,2
NUTS 2	Югоизточен регион. Риск от бедност (%)	50,1	47,8	51,1	53,2	56,7	51,1	41,2	42,5	42,4	40,1	34,2
NUTS 2	югозападен регион	33,8	33,8	36,9	37,4	39,1	37,1	28,6	30,0	30,1	29,3	23,0
NUTS 2	Южен централен. Риск от бедност (%)	43,1	52,5	54,3	51,6	52,6	54,2	46,9	48,6	46,2	43,8	37,9
NUTS 0	ЕС-28. Риск от бедност (%) селски райони	:	:	29,1	29,2	27,0	27,5	27,1	25,5	25,5	23,9	23,7
NUTS 1	България. Риск от бедност (%) селски райони	50,6	53,9	58,5	57,7	61,4	59,8	51,4	54,8	53,8	51,9	47,4

Източник: Евростат (контекст индикатор С.10)

Рискът от бедност в селските райони е 32.8% и е над нивото (22%) на ЕС-28 за 2018г. т.е. една четвърт от населението е изложено на риск от бедност или социално изключване. Коефициентът на бедност плавно намалява, което се дължи на макроикономическата и финансовата стабилност и на откриването на възможности за заетост. В страната се очертават различия в равнището на бедност в териториален план. Хората живеещи в бедност от Северозападния район се превръща в остър социален проблем, тъй като коефициента на бедност е 44.4% и е най- висок за страната. Равнището на бедност в Северно централен район намалява през 2018 г. и достига стойност до 31.5%. За Североизточен район се наблюдава сходна с предходния район низходяща тенденция на коефициента на бедност от 48.5% през 2008 г. до 37.2% за последната година. За Югоизточен район равнището на бедност от 50.1% през 2008г. спада до 34.2%. през 2018г. Равнището на бедност съпоставено с останалите райони е най-ниско в Югозападен район - 23.5%. В София – столицата са концентрирани значителна част от икономическите дейности и остава най-привлекателното място за бизнес и заетост в страната. Коефициентът на бедност в Южен централен район е 37,9% през 2018 г., и отчита намаление спрямо 2008 г. - 43,1%. В селските райони риска от бедност се изменя слабо за периода, но запазва високи стойности. Фактори, които определят риска от бедност е ниската заетост на трудоспособното население, по-високата безработица от средната за страната, по-ниското образователно равнище на населението и по-ниските доходи.

Сред най-рисковите групи са безработните и неактивните, които са зависими от качеството на образование и процесите на пазара на труда. Те са част от работоспособното население, но не успяват да се реализират на пазара на труда и са в риск от попадане в дълбока бедност. Възрастните хора и пенсионерите поради ниските доходи също попадат в доходната бедност.

Хората в риск от бедност на територията на страната са неравномерно разпределени, поради изразената диференциацията в доходите между селските и градските райони, както и между общините в селските райони. Групите, идентифицирани като особено изложени на риск, са: етнически малцинства, роми, възрастни хора, дълготрайно безработни, хора с увреждания, деца изложени на риск от маргинализиране. Относителният дял на бедните е най-висок сред безработните лица и лицата в над трудоспособна възраст. Безработицата, ниските доходи, ниското ниво на образование, изолацията от пазара на труда и влошената икономическа активност са условия за бедност и социално изключване. Наличието на работа сваля броя на хората изложени на риск от бедност в страната, включително и в селските райони. Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012-2020) отчита ситуацията на ромската общност в страната от социално-икономическа и демографска гледна точка. Насърчаване на социалното включване на уязвимите групи и развитие на икономически дейности с потенциал за нови работни места, безспорно е подход за намаляване на лицата изложени на риск от бедност. Стратегията има подчертан интегриран подход към гражданите в уязвимо положение от ромски произход, който се прилага в рамките на по-общата стратегия за бедността, социалното изключване и заетостта, с цел осигуряването на ефективност и устойчивост на интервенциите от европейско и национално финансиране.

Подходящ способ за интегриране на мерки за намаляване на бедността и последиците от нея е многофондовото финансиране BOMР и интегрираните местни стратегии. Уязвимите и маргинализирани групи (роми) са представени в Местната инициативна група и са въввлечени чрез граждански структури в управлението на местните стратегии. Прилагането на BOMР подхода показва подкрепа на предприемачески идеи и проекти за развитие на неземеделски дейности на лица от маргинализираните общности. Многофондовите местни стратегии в рамките на BOMР имат пряк ефект върху доходите и намаляване на риска от бедност, чрез целенасочена подкрепа на заетостта и предприемачеството на лица от уязвимите и маргинанизирани групи в селските общини.

Икономически потенциал на селските райони

Икономиката в селските райони се развива в условията на благоприятно влияние на основните макроикономически фактори, които подкрепят устойчивостта на бизнеса и на икономиката.

В анализа за развитието на МСП се откроява изпреварващ ръст на приходите от дейността в съчетание с запазване на броя на заетите и нарастване на трудовото възнаграждение, при такова съотношение е очевидна ползата от повишена производителност на труда.

През разглеждания период производителността на МСП се увеличава, както в селските райони, така и като цяло в България. Производителността на МСП в селските райони е над 87% през 2008г. и над 90% през 2017г. от общата производителност на МСП в България, а най-висока 91% през 2016г. Производителността на МСП в селските райони расте паралелно с производителността на национално ниво, но темпът е по-бавен, поради по-слабия производствен капацитет на предприятията. Несъмнено приоритетно значение са технологичните производства и иновации за развитието на икономиката в селските общини в бъдеще.

Чуждите инвестиции са инструмент за интернационализация на МСП и за осигуряване на финансов ресурс за модернизация на бизнеса, за трансфер на знания и за повишаване конкурентоспособността .

От 1 9185 002.9 хил. евро през 2008 г., преките чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия достигат до 24 475 195.8 хил. евро през 2017 г. (чуждестранните инвестиции за периода са 75.8% от общите за страната). През 2017 г. чуждестранните преки инвестиции в България достигат до 24 475 195.8 хил. евро, което е с 27.6% повече, отколкото през 2008 г. Общата сума на получените преки чужди инвестиции през периода 2008-2017 г. на национално ниво е 221 405 190.6 хил. евро, от които 167 743 035.4 хил. евро (75.8%) са инвестирани в градските общини. За градските общини увеличението е от 18.9%. В селските общини са поступили 34 143 080.3 хил. евро, за десет години нарастването е с 18.3%.

Данните показват, че основно инвестициите са в общини, в които има потенциал за развитие на икономически сектори. Например, туризъм в населени места с културно историческо и природно наследство или производства и спомагателни дейности в селища

в близост до голям индустриален град като Пловдив (община Марица), София (община Елин Пелин) или до индустриална зона. Очакванията са инвестициите да бъдат в райони с природни и културни дадености, в населени места до урбанизирани и индустриализирани агломерации с изградена транспортна , информационна и техническа инфраструктура.

Фактори, които определят инвеститорите да вложат капитал са наличието на квалифицирана работна сила, изградена техническа, бизнес и логистична инфраструктура и добра транспортна свързаност.

Преките чуждестранни инвестиции са възможност за въвеждане на нови технологии и иновативни продукти, което съществено ще допринесе за увеличаване на добавената стойност в селските райони.

През разглеждания период износа, реализиран от МСП се увеличава, както в селските райони, така и като цяло в България. Износа на МСП в селските райони е малко над 18% през 2008г. и над 12% през 2017г. от общия износ на МСП в България

При сравняване на относителните стойности на износа, реализиран от МСП спрямо 2008г. също се наблюдава растеж за целия разглеждан период, както за селските райони, така и за България. За нарастване на износа принос имат малките и средните предприятия от добивната и преработващата промишленост, които са разположени в селските райони.

Принос на МСП за икономиката в селските райони

Малкият и среден бизнес често е определян като гръбнака на икономиката. Малките и средните предприятия са ключова предпоставка за конкуренция и работещи пазари, а оттам и за цялостното икономическо развитие на една страна. Неслучайно политиките на ЕС за подпомагане на бизнеса за стимулиране на предприемачеството и за създаване на нови работни места са с фокус подкрепа за малките и средните предприятия. Важна е ролята на МСП за генериране на заетост и намаляване на безработицата, особено като се има предвид, че в селските райони това е единствената възможност за увеличаване на доходите.

Броят на предприятията в страната е 406 310, в селските райони е 107 312 или 26% от националното ниво. Микро предприятията в градските общини, които извършват дейност са 277290 (74%). Структурата на бизнеса в селските райони се определя от микро предприятията, броят им е 98464 или 26%. В селските райони делът на малките предприятия е 21.8% или 5485 бр. , а делът на средните предприятия е 14.2% (2017 г.)

На национално ниво броят на големите предприятия е 744, в селските райони са 67 броя през 2017г. По отношение на концентрацията на предприятията в икономическите сектори не е настъпила промяна за периода (2008-2017г.).

Таблица 5 Групи предприятия в селските райони

Предприятия според броя на заетите в тях лица в селските райони									
Години	Микро	Дял - Микро	Малки	Дял - Малки	Средни	Дял - Средни	Големи	Дял - Големи	Общо
2008	72229	89%	5641	7%	820	1,0%	77	0,1%	81148
2009	84274	91%	5599	6%	734	0,8%	61	0,1%	92710
2010	85099	91%	5032	5%	709	0,8%	65	0,1%	93366
2011	85745	91%	5070	5%	691	0,7%	71	0,1%	94161
2012	89637	92%	5150	5%	662	0,7%	69	0,1%	97578
2013	91197	92%	5150	5%	676	0,7%	70	0,1%	99618
2014	93183	92%	5081	5%	681	0,7%	74	0,1%	101198
2015	95791	92%	5224	5%	595	0,6%	67	0,1%	104087
2016	98126	92%	5294	5%	647	0,6%	63	0,1%	106873
2017	98464	92%	5485	5%	653	0,6%	67	0,1%	107312

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

В селските общини най-голям относителен дял в съвкупността от предприятия през 2017 г. са от следните сектори "Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети" (38%), „Селско, горско и рибно стопанство“ (13%), „Хотелиерство и ресторантьорств“ (12%), „Преработваща промишленост“ (9%). За развитие на икономиката в селските райони водеща роля имат микро и малките предприятия. Те са определящи за националната икономика, осигуряват по-висока заетост, икономически растеж и производителност. Микро и малките предприятия в селските райони не присъстват в информационно технологичния сектор, дигитализацията и цифронизацията също е слабо застъпена в производството. Повечето микро фирми са спадат към семеен бизнес. Нови технологични решения имат място в икономически дейности свързани с логистика и дистрибуция (обединяване на пазарни центрове в дигиталното пространство), също и в разработване на цифровите технологии, информационни продукти за автоматизация и роботизация на производствени процеси. Подобни производства могат да променят технологичния и производствен профил на предприятията и да имат съществен принос за диверсификацията на икономиката в селските общини. Прилагането на Водено от общностите местно развитие (BOMP) предлага многофондово финансиране и мерки от

Оперативна програма „Иновации и конкурентноспособност 2014-2020“ за стимулиране на бизнес инициативи, те са интегрирани в Стратегиите за местно развитие. Бизнесът като бенефициент получава публична субсидия в селските райони за дигитализация, за технологично обновление и модернизация, за разширяване на производствения капацитет. Финансирането в рамките на Стратегиите за местно развитие насърчава въвеждането на иновации, повишава конкурентоспособността на местните икономики и диверсификация на бизнеса с алтернативни дейности.

За 2008 г. произведената продукция в селските райони е 24342246 хил. лв., а през 2017г. - 38538710 хил. лв., което е с 14196464 хил. лв. повече или ръст от 36,8 %. Положителните промени в стойността на произведената продукция са идентични с тези на национално ниво.

Произведената продукция от микро предприятия е 39 091 503 хил.лв. за 2018г., те осигуряват 32% заетост в икономиката. В селските райони през 2017г. приходите от дейността на предприятията са 53 859 850 хил. лева, или 53% нарастване спрямо 2008г. Делът на произведената продукция от малките предприятия в селските общини е 19.5% от общата продукция на микропредприятията в страната. Този тип предприятия осигуряват работа на 22% от общо заетите в страната. В селските общини приходите от малките предприятия са 10 752 496 хил. лв. за 2017г. повече с 3 251 270 лв. (ръст 40%) в сравнение 2008 г.

За 2017г. стойността на произведената продукция в селските общини от средните предприятия е 5 573 887 хил. лв., отбелязан е ръст от 65.9% спрямо базовата 2008 г и приносът към продукцията произведена от този тип предприятия в страната е 17.1% (2017г.). През 2017г. Приходите от продукцията е са 7 866 912 хил. лв. (4 402 031 хил. лв. – 2008г.), нарастването възлиза на 78.7%, спрямо 2008г. Средните предприятия имат по-малък принос към икономиката в селските общини.

Ръст на произведената продукция от големите предприятия се наблюдава в селските общини. Приходите от продукцията са 8 107 521 хил. лв. за 2017 г. (нарастване с 4490547 хил. лв. или 80.5%. спрямо 2008 г.)

Както през 2008г., така и през 2017г., най-много приходи са реализирани от секторите – „търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „селско, горско и рибно стопанство“ и преработваща промишленост. Сектор търговия и ремонт на автомобили и

мотоциклети създава 25% от общите приходи на сектора през 2008, нарастването е с 27% през 2017г. Сектор селско, горско и рибно стопанство в селските райони осигурява съответно 11% от приходите от продукцията на национално ниво през 2008 и 13% през 2017г. Приходите от продукцията на преработващата промишленост в селските райони през 2008 г. е 41% от съвкупните приходи за сектора и 38% съответно за 2017г.

Анализът показва, че по брой предприятия, произведена продукция, и приходи от дейността има съществени дисбаланси между селските и градските райони. В селските общини се отчита по-висок дял на заетите на произведена продукция, но това се отнася за конкретни общини, които се отличават от останалите по инвестиционна активност, диверсификация на икономиката и дял на население в активна и трудоспособна възраст. Обемът на произведената продукция и стойността приходите е по-ниско от това в градските общини. Приносът на микто и малките предприятия в селските райони към произведената продукция по сектори на национално ниво е по-малък от този на градските общини .

Добавената стойност по факторни разходи

Добавената стойност по факторни разходи в икономиката са 58889464 хил. лв. за 2017 г. почти двойно повече от 2008 г. (добавената стойност е 38049505 хил.лв.). Добавената стойност по факторни разходи е в размер на 45219526 хил. лв за 2017г. и нараства с 47.4% в сравнение с 2008 г. За 2017г. добавената стойност по факторни разходи в селските общини е 13669938 хил. лв. и нарастването е съществено 85.6% спрямо 2008 г. Добавената стойност по факторни разходи на микро предприятия (от 0 до 9 заети лица) общо за страната е в възходяща динамика.

Темпът на нарастване на добавената стойност по фкторни разходи за микро предприятия в селските общини надвишава този в градските общини. За 2017г. добавената стойност по факторни разходи в селските общини е 2791065 хил. лв. а за 2008 г. е 947651 хил.лв.

Добавената стойност по факторни разходи на малките предприятия според броя на заетите лица (от 10 до 49 заети лица) нараства, както следва: градски райони – стойността на показателя е 9206807 хил. лв за 2017 г. с 30.5% повече спрямо 2008г. За селските общини е 2418449 хил. лв, отчетен ръст 58.5% спрямо 2008 г. Не е по различна динамиката на показателя за средните предприятия. В селските общини е също очертана

положителна и възходяща тенденция. За 2017г. добавената стойност по факторни разходи е 1846049 хил. лв и покачване с 25.9%. спрямо 2008г. Добавената стойност по факторни разходи за големите предприятия (над 250 заети лица е в размер на 13848801 хил. лв. за 2017 г. и нарастването. спрямо 2008г. е 49.6%. В селските общини се отчита нарастване за 2017г., добавената стойност по факторни разходи е 2252523 хил. лв. което е увеличение 43.7%. спрямо 2008г.

Дълготрайни материални активи

Важен аспект от дейността на индустриалните предприятия е тяхната осигуреност с дълготрайните материални активи. База за оценка на ефективността и на конкурентоспособността на предприятията е техният ресурсен, материален капитал. Показателят Разходи за придобиване на ДМА е от основните измерители за инвестиционна дейност. Общият размер на ДМА в икономиката е на стойност 17 628 630 хил. лв. през 2017 г., което е с 40.1% по-малко отколкото през 2008 г. Разходите за придобиване на ДМА в селските общини за 2017 г. са около 1/5 от стойността на показателя на национално ниво. В селските общини разходите за придобиване ДМА в сектора на индустрията – 43.6%, следвани от селско, горско и рибно стопанство (23.4%), търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство (19.2%). В останалите сектори - строителство, операции с недвижими имоти, държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа, професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности разходите за ДМА са незначителни. През 2017 г. разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селско, горско и рибно стопанство в България достигат до 1 451 728 хил. лева, което е с 56.0% повече, отколкото през 2008 г

Прави впечатление растежа на инвестициите в аграрния сектор в селските райони, те възлизат на 974 695 хил. лева ръстът е от 62.4% за разглеждания период. По-малък е ръстът за градските общини, около 51.6% за периода 2007-2018 г. Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в селско, горско и рибно стопанство в селските общини надвишава България през периода 2008-2017 г. на национално ниво е 13 266 737 хил. лева, от които 4 061 460 хил. лева (30.6%) са инвестирани в градските общини, а 8 783 820 хил. лева - в селските общини (66.2%), т.е. повече от 2 пъти сравнено с градските.

Растежът на инвестициите в придобиване на ДМА е съсредоточен в населени места, където има по-висока икономическа активност и е по-слаб в общините с малък инвестиционен, производствен и човешки потенциал. Разликата в разходите за придобиване на ДМА през разглежданите години между селските общини засилва сегментацията между икономическото развитие на общините, както и вътрешните регионални различия в рамките на селските райони.

Инвестициите в ДМА в сектор туризъм бяха подпомагани от ПРСР (2007-2013 г.), с цел да се развие съществуващия потенциал за селски, еко и културен туризъм. Развитието на селския туризъм е привлекателен за селските райони защото е добра възможност за доходи и за диверсификация на местната икономика с неземеделски дейности. Селският туризъм осигурява интеграцията на селата с големите градове и е възможност за сближаване на доходите и стандарта на живот между селските и градските райони. Определено в България се създаде сграден фонд и леглова база за селски туризъм в селските райони. Селският туризъм се превръща в основна икономическа дейност за оживяване на местната икономика и диверсификацията ѝ в общини, в които съществуват природни, исторически, културни и екологични дадености и добра транспортна достъпност. Това е от особено значение не само за съответната община, но и за националното стопанство. Туристическите и природни обекти са разпределени неравномерно на територията на селските райони и съответно селският туризъм се развие в селищата в които има потенциал, но има и такива в които създадения леглови капацитет не се използва оптимално. Селският туризъм е разпръснат на територията на страната освен локализирането му в традиционните за страната туристически дестинации.

Според данни на НСИ за 2018 г. в страната има общо 3 458 места за настаняване¹⁶, като около половината от тях се намират на територията на двата черноморски района (Югоизточен и Североизточен), в Североизточен район, 21,8% и в Югоизточен- 28,7 9%, Северозападен район е 5,1%.

През 2017 г. местата за настаняване в селските общини са 2182, повече с 16% спрямо 2008г. Капацитетът на легловата база в селските райони е 232546 броя през 2017

---

¹⁶ Според наредба на Министерство на туризма местата за настаняване включват : клас А – хотели, мотели, апартаментни туристически комплекси, вилни селища, туристически селища и вили; клас Б – семейни хотели, хостели, пансиони, почивни станции, къщи за гости, стаи за гости, апартаменти за гости, бунгала и къмпинги.

г. като се отчита нарастване с 34% спрямо националното ниво през 2008 г. Селският туризъм има потенциал за привличане на туристи, за генериране на заетост в райони и селища с културно – историческо и природно наследство. Броят на реализирани нощувки е нараснал с 50%, а броя на пренощуващите лица с 71%. В селските райони за 2017г. са реализирани 61% от броя на нощувките от местата за настаняване в страната, от тях 49% от реализираните нощувки са в 19 селски общини, които са утвърдени като планински, морски и спа курорти (Несебър, Балчик, Банско, Самоков, Приморско, Созопол, Велинград и Чепеларе, Царево, Сандански, Хисаря, Разлог, Поморие, Сапарева баня, Троян, Бяла-област Варна, Тетевен и др.) и в 26 общини, които също привличат туристи са 5%, около 7% от общо реализираните нощувки са в останалите 187 общини. Едва 38 общини от общо 232 селски общини успяват да запълнят изградените местата за настаняване. В тези общини е добре развит планинския, морския, спа туризъм. Затова за да се използват създадените места за настаняване оптимално, би трябвало да се подпомагат и насърчават форми на туризъм, съобразени с спецификата на населеното място, с разполагаемите ресурси, които да създават по-висока добавена стойност и заетост в туризма и съпътстващи дейности – ресторантьорство, услуги и търговия. Изградените места за настаняване да са свързани с предлагане на разнообразен туристически продукт. Подходящо е да се развиват алтернативни форми на туризма обвързани с спецификата на селските райони – културен, спортен, винен, кулинарен, еко туризъм и др.

Конкурентоспособността на селския туризъм може да се подобри чрез цифронизация на технологичните процеси, въвеждане на иновации в технологии за автоматизиране и подобряване на обслужването, в реклама, дигитален маркетинг и др. Бъдеща подкрепа следва да бъде с фокус върху опазване, развитие и популяризиране на туристическите активи и свързаните с тях туристически услуги т.е. рационализиране използването на създадените туристически активи.

Ниските равнища на технологично развитие, недостатъчната предприемаческа активност и интернационализацията са причина за неоползотворяване на потенциала на МСП. Общини силно зависими от сектор селско стопанство са разположени в Северна България. Подкрепата на предприемаческата активност и умения на младите хора в

населени места в които основен източник на доходите е земеделие е от значение за подобряване на потенциала на местната икономика.

В заключение в страната е изградена добра материална база за развитие на селски туризъм, която отговаря на туристическия поток и на потребностите му. Хотелиерството, туризма и ресторантьорството са добре развити сектори в селските райони, бъдещи интервенции на Стратегическият план за земеделие и селски райони в посока дигитализация на туристическите услуги би довело до диверсификация на местната икономика.

Клъстерният анализ показва разликата в местния икономически потенциал чрез следните показатели: равнище на безработица, дял на работната сила от населението, средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева), производителност на МСП и приходи от дейността, падащи се на 1 човек (хиляди лева). Различията между общините са съществени, само 6 общини или 2.6% от селските общини имат високи стойности на показателите. Общини с малки отклонения на показателите са 16 общини или 6.9% от селските общини. Общини с висока безработица и стойности на показателите под средните за страната са 123 общини или 53% от селските общини. Оценката на диференциацията на общините показва, че общините с висока безработица и с ниска стойност на работните заплати и приходи от дейността на човек от населението са изправени пред деграционни процеси – неизползване на човешкия капитал, миграция, социална изолация. Затова насърчаването на диверсификация на местната икономика е възможност за заетост извън земеделска дейност.

Инвестиции в неземеделски дейности – обхват до 15 000 души

Обхват на микро предприятията в общините селски райони, съгласно модифицираната дефиниция, при която най-голямото населено място има под 15 000 души.

В социално-икономическия анализ е посочено, че се наблюдава известен растеж на микро предприятията, като общо за страната нарастването е с 23% за наблюдавания период. Нарастването на микро предприятията в 232 общини селски райони варира +/- 1 - 3% за последните 3 години, т.е. много по-ниско от средното за страната. Разпределението и тенденциите в развитието на микро предприятията по общини е неравномерно. В някои

селски общини се наблюдава спад на броя им, а в други нарастване. Това е свързано с демографски и икономически фактори, и икономическата активност в общините.

При модифицираната дефиниция селски район с най-голямо населено място под 15 000 жители) отпадат 17 общини, които са селски райони по настоящата дефиниция (Таблица 6) Общият брой на микро предприятия, развиващи стопанска дейност в тези 17 общини е 26 281, което е 7,01% от общият брой на микропредприятията в страната, и 24.1% от общия брой в 232 общини селски райони.

Броят на наетите лица в служебни и трудови правоотношения в отпадащите общини е 145 929, което е 6.3% от общия брой на наетите лица в страната и 24,8% от общия брой на наетите лица в 232 селски общини. Населението в трудоспособна възраст възлиза на 299 845, което е 7,1% от трудоспособното население на страната.

Произведената продукция възлиза на 6.6% от общата продукция за страната и 33.9% от общата продукция за селските райони .

Производствата създават около 6.5% добавена стойност спрямо общата за страната и създават 29.5% от общата добавена стойност за селските райони.

Таблица 6 Характеристики на общините, които отпадат от обхвата на модифицираната дефиниция за селски райони към 2017 г.

Общини	Микро предприятия (бр.)	Приходи от дейността (хил.лв.)	ДС по факторни разходи бр. заети в тях лица (хил.лв.)	Произведена продукция (хил.лв.)	Нетни приходи от продажба (хил.лв.)	Наети лица служебни и трудови	Брой нас. в трудо-способна възраст	% на наетите към бр. в трудо-способна възраст (община)
Айтос	1249	122040	22582	67891	110978	3483	16960	20,5%
Карнобат	822	143951	30092	60481	123542	7355	13467	54,6%
Гоце Делчев	1748	220200	41916	99491	205658	11928	18669	63,9%
Петрич	5024	1261529	271489	831706	1210515	16616	29923	55,5%
Сандански	2912	379837	102684	217765	366586	10015	22315	44,9%
Севлиево	1274	181457	36700	86824	167681	14231	17816	79,9%
Троян	1532	197590	39413	106419	183530	10250	16018	64,0%
Лом	647	57000	13981	30476	54683	5263	13912	37,8%
Велинград	1428	119090	25031	58457	111284	7699	20286	38,0%
Панагюрище	896	108800	24625	68687	92800	8284	13239	62,6%
Пещера	684	79886	15133	57009	71658	5834	10477	55,7%
Карлово	1591	171529	38659	74611	158070	8028	27757	28,9%
Ботевград	1315	146414	27508	82013	125184	12663	18044	70,2%

Самоков	1798	191773	30410	109548	166506	8052	20025	40,2%
Нова Загора	1093	151500	41203	84000	128000	6283	20232	31,1%
Свиленград	1268	144750	35076	74000	115000	5568	5797	96,0%
Харманли	1000	130505	26226	54467	111849	4377	14908	29,4%
Общо за общините	26281	3807851	822728	2163845	3503524	145929	299845	
Общо за страната	374646	69138853	12568432	32637826	71517924	2308129	4200909	
Съотношение към общото ниво за страната	7,0%	5,5%	6,5%	6,63%	4,90%	6,3%	7,1%	
Общо за селските райони	107312	53861226	2791065	6372835	12881346	587544		
Дял към нивото в селските райони	24,5%	7,1%	29,5%	33,9%	27,2%	24,8%		

При новият обхват на селските райони, тези микро предприятия ще отпаднат от обхвата на финансирани дейности и бизнес по ПРСР, но ще бъдат допустими за финансиране по оперативните програми. Разпределението на финансовия ресурс на СПРЗСР към по-малък брой микро предприятия в по-слабо развити райони ще има посилен ефект за общините с икономически и производствен потенциал.

Намаленият обхват на селските райони ще позволи по-голяма насоченост към диверсификация на типичните земеделски дейности, създаване на производства в ИТ сектор с висока добавена стойност, създаване на стартиращи предприятия и подкрепа на предприемачеството. Подкрепата предоставя допълнителен стимул за пълно използване на материалния и човешки потенциал.

Кръгова и биоикономика

Селското стопанство е сектор в който поради спецификата на дейността, има голям потенциал за развитие на устойчиви производства от областта на биоикономиката. През 2015 г. биоикономиката на България създава 3.7 млрд. евро брутна добавена стойност (БДС), която съставлява 0.6% от БДС за ЕС-28 (621 млрд. евро) и позиционира страната на 20-то място (МЗХГ, ССА, 2019).

Биоикономиката проправя път към по-иновативно, ефективно използване на ресурсите и конкурентоспособно производство, което да съчетава продоволствената сигурност с устойчиво използване на възобновяеми ресурси за промишлени цели, като същевременно се гарантира опазването на околната среда. В селските райони има място да се изградят предприятия, които могат да оползотворят са клчови за производството на биомаса, биогаз, оборски тор, биодизел.

Производството на основна биомаса в селското стопанство в страната през 2017 г. възлиза на 15.1 млн. т, което е 2.6 пъти повече в сравнение с 2007 г. Най-висок е ръстът при техническите култури, а най-голям е обемът биомаса от зърнените култури. Това предполага и нарастваща маса на отпадните продукти, тъй като количеството им е пропорционално на основната биомаса (МЗХГ, ССА, 2019). В селските райони селското стопанство е ключово и от първичната му дейност е подходящо да се организират новаторски производства в областта на биоикономиката. - производството на биомаса, биогаз, оборски тор, биодизел.

Отглеждането, добиването и преработката на биомаса от земеделието и горското стопанство дава възможност за диверсификация на приходите, работни места и бизнес възможности, както и за предоставяне на нови услуги в селските райони. Повечето технологии за преработка на растителните и животински остатъци и отпадъци, обаче, са свързани с необходимостта от **осигуряване на ново специализирано оборудване, което изисква инвестиции**, за които трябва да бъде осигурено финансово стимулиране.

Съгласно информация от Националния план за действие за енергия от горска биомаса 2018-2027, горите на държавите членки на ЕС се разпростират върху 161 милиона хектара и обхващат около 38% от площ на Съюза. От социално-икономическа гледна точка експлоатацията на горите генерира ресурси, по-конкретно дървен материал.

Основната употреба на дървения материал е за енергийни цели (42% от обемите), при 24% за дъскорезниците, 17% за хартиената промишленост и 12% за производството на дървесни плоскости и др. Около половината от потреблението на възобновяема енергия в ЕС е от дървесни източници. Освен това, горите осигуряват „недървесни“ продукти (различни от

дървения материал). Те подпомагат също така някои услуги (лов, туризъм и т.н.). По този начин горите са източник на работни места, особено в селските райони.¹⁷

Стратегията „Иновации за устойчив растеж: биоикономика за Европа“ (и „Инициатива за актуализиране на стратегията и плана за действие на ЕС за биоикономиката - 2018 г.“) адресират за ефективното използване на ресурсите (гъвкави, кръгови и приобщаващи), като се подчертава, че това трябва да бъде ускорено.

Това включва превръщането на органичните отпадъци, остатъците и безопасни продукти на биологична основа, например чрез въвеждане в експлоатация на малки биорафинерии, подпомагане на земеделските стопани и горските стопани да диверсифицират източниците си на приходи и да се справят по-добре с пазарните рискове, като същевременно постигат целите на кръговата икономика.

За производството на биогаз се използват различни суровини със селскостопански произход - силажна царевица, оборски тор, тревен силаж, животновъдни отпадъци и т.н. 40% от производството на биогаз от селскостопански субстрати се получава от силажна царевица. През 2017 г. са използвани 185.6 хил. т, т.е. близо 87 хил. дка са предназначени да обслужват производството на биогаз от реколтираните 299.3 хил. дка. Оборският тор все повече се използва за производство на биогаз на място, в земеделските стопанства. Той е само един от субстратите, които участват в производствения процес.

Развитието на биоикономиката е възможност за намиране на решения на обществени предизвикателства, като: Предизвикателства, свързани с гарантиране на продоволствената сигурност; Разширяване на информацията за биоикономиката и засилване на диалога между обществото и заинтересованите страни в биоикономиката; Намаляване на зависимостта от невъзобновяеми ресурси; Ограничаване на изменението на климата, опазване на биоразнообразието и природните ресурси; Стимулиране на трудовата заетост, икономическия растеж и конкурентоспособност.

Пълноценно участие на аграрния сектор в изграждането на новаторска икономика с използването на възобновяеми биологични ресурси за целите на промишлеността и енергетиката, като се гарантират биологичното разнообразие и опазването на околната среда.

---

¹⁷ http://www.iag.bg/data/docs/nationalen_plan.pdf

ПРСР 2014-2020 изпълнява важна роля за въвеждането на модела на кръгова икономика. Тя оказва влияние върху опазването на биоразнообразието, ресурсната ефективност, устойчивото използване на природните ресурси, адаптирането на стопанската дейност към климатичните промени. Кръгова икономика запазва добавената стойност в продуктите възможно най-дълго и премахват отпадъците.

В селското стопанство основен предмет на кръговата икономика е по-пълното използване на твърдите биоотпадъци – слама, царевичак, клони и пр., както и животновъдни отпадъци като оборски тор, суроватка, неизползваеми за храна остатъци и др. Актуален е въпросът за отпадъците от производство на биогаз в рамките на земеделските стопанства, които могат да се използват повторно за наторяване, но едновременно с това замърсяват околната среда. Една от задачите пред кръговата икономика, включена в пакета от документи на ЕК, е разработването на технологии за използване на отпадъчни води за напояване. Отпадъците от селското стопанство и от промишлената дейност не се рециклират и въвеждането на нови кръгови модели на стопанска дейност би могло да създаде значителни финансови и икономически ползи, както и възможности за МСП в селските райони. Кръговата икономика е един от приоритетите на ЕС, целта е да се създадат нови и конкурентни производства, които да осигурят устойчив икономически растеж и нови работни места в селските райони. Принос за преход към кръгова и зелена икономика в селските райони имат предприятия с въведени нисковъглеродни, енерго и ресурсно ефективни технологии.

3. Подобряване на здравните и социалните услуги в селските райони

Представянето на здравни и социални услуги в селските райони се изправят пред предизвикателствата за предоставянето на услуги в населени места, които се характеризират с нарастващо застаряващо население (лица над 65 г. възраст), обезлюдяване на населени места (селата). Проблем за качеството на предлаганите здравни и социални услуги е отдалечеността от основния икономически и административен център на общината. Предлаганите социални и здравни услуги трябва да бъдат съобразени с потребности на населението, като се отчита възрастовата структура, дяла на застаряващото население. Осигуряването на качествени здравни и социални услуги на

населението, включително за лица застрашени от бедност и от рисковите групи, за ясли, детски градини, училища в селските общини е важно за задържане и привличане на младите хора.

Здравни услуги

Изградената здравна инфраструктура и броя на лекарите в селските общини са базов фактор за осигуряване на качествени здравни услуги и за преодоляване на неравенства по отношение на достъпност до болничната и извън болничната помощ и осигуреност с общопрактикуващи лекари и лекари дентална медицина.

Болничната помощ на територията на селските общини се осъществява от 70 многопрофилни болници, от общо 185 многопрофилните болници за страната. Лечебни заведения за извънболнична помощ в селските райони е 388 през 2017 г. В селата обслужването се осъществява от здравни служби, които са в лошо физическо състояние и се нуждаят от ремонт.

Броят на медицинските специалисти по здравни грижи и общо практикуващите лекари в селските общини намаляват с 1482 броя от 9676 през 2008 г. на 8194 за 2017г.. Проблем за качеството на здравните услуги е оптимизиране на обслужването на населението съобразно натовареността на общопрактикуващите лекари. (на един лекар се падат средно 1238 жители през 2017 г.)

В селата и населените места извън основния общинския център е чувствителен недостига от лекари за дентална медицина и общопрактикуващи също. Предоставянето на здравните услуги не е равнопоставено между селските общини.

Състоянието на изградената здравна инфраструктура, на базовото медицинско оборудване са също фактор за осигуряване на здравни услуги на населението в градовете и в селата.

Достъпността на населението до лечебни заведения не е равнопоставена поради неравномерното покритие на селските райони с болнични заведения.

Състоянието на пътната инфраструктура до отдалечените населени места от общинския център определя качеството на здравните услуги и достъпа до лечебни заведения и здравна профилактика (около две трети от общините в селските райони

състоянието на пътищата до отдалечените населени места затруднява достъпа до здравни услуги).

Подобряване на здравните услуги и приспособяването им към нуждите на населението са важни за осигуряване на достъпни здравни грижи на застаряващото население и на лицата живеещи в населени места застрашени от обезлюдяване в селските общини.

Нуждите от здравните услуги могат да се сведат до инвестиране в мобилни здравни услуги максимално близки до здравните нужди на населението, създаване на зъболекарски кабинети, зъботехнически лаборатории, лаборатории за извършване на медицински изследвания и др.

Социални услуги

Социалните услуги в общността са ключов фактор за ефективно социално включване, за намаляване на бедността и за включване в живота на обществото на всички уязвими групи. Застаряването на населението, вътрешния териториален дисбаланс на доходите в селските общини водят до задълбочаване на социалните неравенства и бедността. Това са предпоставки, които в бъдеще биха довели до повишено търсенето на широко обхватни социални услуги и необходимост от непрекъснато повишаване на тяхното качество на местно ниво. Общо хора с увреждания на национално ниво са 436 737 лица, като от тях 172 815 лица са в селските райони, а останалите 263 922 лица са в градските райони. Групите общини по брой лица с увреждания се разделят на няколко групи, като в селските райони в групата от 1 000 до 4 999 лица с увреждания общо са 56 общини, а в групата под 1 000 лица попадат 176 общини. Общия брой на местата със социални услуги към 2019г. е 35272, от тях 11 132 са социални институции, 17 897 са социални услуги в общността и 6 243 са социални услуги от резистентен тип. Нарастващият брой и дял на старите хора (на 65+ години) поставя сериозни предизвикателства пред системите за социално подпомагане и социални услуги, които са по-силно изразени в селските райони. Самотните стари хора, които живеят в малките населени места са в състояние на социална изолация и имат нужда от подкрепа в ежедневието си.

Регионалното покритие на дългосрочните грижи и другите социални услуги по райони в България е неравномерно, поради разлика в числеността на населението. Все

още преобладава институционалния модел на грижа, особено за хората с физически и умствени увреждания и възрастните хора, като понякога институционалната грижа се характеризира с деперсонализация, липса на гъвкавост в дневния режим и програма.

Повишаване на търсенето на дългосрочни грижи сред възрастното население в контекста на демографското застаряване, извеждат на преден план необходимостта от междусекторно взаимодействие и прилагане на интегриран подход в грижата за възрастните хора и хората с увреждания.

Очертава се необходимост от повече социални услуги в общността, насочени към възрастните хора, възрастни хора с увреждания, включително самотни възрастни. За преодоляване на социалната изолация и за осигуряване на социални контакти извън услугите за деинституционализация е подходящо да се обнови съществуващ сграден фонд или да се изгради нова инфраструктура (дневни центрове, пенсионни клубове, читалища или тип центрове за подкрепа и др.).

Освен увеличаващо се възрастно население, в селските общини идентифицирани рискови групи са деца с увреждания, деца в риск, деца с заболявания, деца отпаднали от училищно образование. Социални услуги свързани с социализирането на деца с увреждания и деца с хронични заболявания местната общност може да предлага подходяща инфраструктура за дневни центрове или други подходящи форми за предоставяне на услуги. В дневните центрове могат да се предлагат комплекс от социални услуги, свързани с образователно и професионално обучение, игрови занимания и индивидуални програми или групови програми за социално включване. т.е. обновяване на материалната база за дневни центрове за занимания или спортни площадки адекватни на техните нужди.

Добра практика, която може да се приложи в селските общини е въвеждане на информационните и комуникационни технологии /ИКТ/ при обгрижването на възрастни хора с цел оказване на навременна подкрепа при спешно възникнали ситуации.

Интегрираният подход е средство за осигуряването на равен достъп до социални услуги и за разширяване на обхвата на предоставяните социални услуги, включително грижата за възрастните хора и за хора с увреждания.

Инвестициите за социални услуги за периферните общини за малките населени места и за общините в селските райони могат бъдат определени и концентрирани според нуждите и конкретни критерии за обхвата предлаганите услуги. Социалната инфраструктура се подпомага в рамките на малка по мащаби инфраструктура на ЕЗФРСР, добра възможност е интегрирания многофондов подход ВОМР за разширяване на социалните услуги с насоченост социализация на възрастни и на деца с хронични заболявания и такива в неравностойно положение.

4. Подобряване на състоянието на образователната инфраструктура и достъпа до образователни услуги

В съвременните динамични условия, човешкият капитал е съществен за въвеждането на технологични иновации и за развитието на икономиката. В страната образователното равнище на населението значително се подобрява през годините, следвайки ясно изразена тенденция на увеличаване на броя и дела на населението с висше и средно образование и същевременно намаляване на броя на лицата с основно и по-ниско образование.

През 2017 г. 27,8% от населението е с висше образование (при 31,4% в ЕС), а относителният дял на населението с основно и по-ниско образование достига 17,2%. В образователната структура на населението е най-висок дялът на населението със средно образование 36%, следван от дела на населението с основно 24,7%, и начално 15%.

Образователната характеристика на населението е различна в големите градове, малките градове и селата. Степента на завършено образование е необходимо условие за осигуряване за заетост, за получаване на по-високи доходи, за постигане на по-добро качество и стандарт на живота на населението, също и за намаляване на риска от бедност и социална изолация.

Между селските и градските райони има диспропорция по отношение на броя на учащите се, броя на учебните заведения и качеството на изградената материално-техническа база. Капацитетът на инфраструктурата на образованието е в зависимост от броя на децата и паралелките в училищата.

Децата в детски градини в селските общини за 2017/2018 г. са 80130, отчита се спад спрямо 2013/2014г. с 11607 деца, или 13% по-малко. Детските градините в селските

райони са 1114 броя (2013 г.) и 959 за 2017 г., като намалението за периода е 14%. Причините за намаляването на броя на детските градини са ниската раждаемост и емиграцията. Учениците в училищата в селските общини намаляват с 4%, или 39438 (за периода 2008-2017), т.е. няма съществено различие в броя на учащите между общините в селските райони и останалите. Обобщавайки броят на обучаваните в средните общообразователни училища за периода (2013/2014-2017/2018) в селските райони е намалял с 9%, а броят на учащите в професионални гимназии се е повишил с 15%. Броят на общообразователните училища е нараснал с 1% , а броят на професионалните гимназии е намалял със 7%. Общо броят на учащите се е непостоянен и се обяснява с естественото и механичното движение на населението в страната.

Общообразователните училища в селските райони през 2008 г. са 1234 броя, а през 2017 г. са 1132, тенденцията е намаляваща. През 2018 г. общообразователните училища в селските райони са 1116 броя.

Таблица 7 Брой общообразователни училища в селските и градските райони и за България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони общообразователни училища	1234	1202	1170	1166	1148	1138	1131	1127	1115	1132
Общо за България общообразователни училища	2171	2134	2096	2091	2040	2026	2019	2014	1990	1969
Общо за градските райони общообразователни училища	941	934	926	925	897	893	893	892	880	842

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Броят на професионалните гимназии на територията на България за периода 2008г.–2017г., е спаднал с 8% и броят им е 359 бр. за 2017 г.

В страната се забелязва спад на отпадналите от основното образование. По този показател страната се доближава до целта на Европа 2020 – принудително до 10%. Процентът на децата принудително отпаднали от средно образователната система, е по-висок в селските райони и в населените места с ромско население¹⁸. Това в бъдеще ще доведе до диспропорции в степента на образованост и до риск от социално изключване. Интегрирането на ромите в образователната система ще продължава да бъде предизвикателство, както и сегрегацията на ромските училища.

¹⁸ През 2018 г. две важни промени във финансирането на училищното образование, които оказват влияние върху образованието на ромските деца, а именно реформирането на делегираните училищни бюджети и осигуряването на допълнителни средства за работа с ученици от уязвими групи.

В професионалните гимназии, професионални училища както и професионални паралелки в други не специализирани и в специалните училища се прилага нова форма на обучение – дуално. Общият брой на училищата, които прилагат дуално обучение (професионални, гимназии, спортни и др.) са 165, от тях 51 са специализирани професионални училища по селско стопанство. В селските общини, в които преобладава сектор земеделие са локализирани професионални училища по земеделие и развитието на дуалното обучение е предпоставка за привличане на обучаеми, за осигуряване на заетост на младите хора и за задържането им в селските общини.

Промяната на броя на учебните заведения (общообразователните училища, професионални гимназии и училища) са последица от демографските процеси, механичното движение на населението към големите градове и икономическото развитие на общините. Параметрите на образователната инфраструктура са функция от броя на лицата в съответната възраст – от 3 до 18 години. (основно образование, средно общо, профилирано и професионално образование).

По ПРСР до момента се предоставя фокусираната подкрепа за образователната инфраструктура с местно значение в селските райони. Предоставена е възможност за обновяване на училищата, детски градини и други публични образователни организации по подмярка 7.2, където основен бенефициент са общините. Целта на подмярката е устойчивост на социално-икономическото развитие в населените места, това от своя страна води до подобряване на съществуващата инфраструктура и качеството на предлаганите услуги. По подмярката са кандидатствали 72 общини, като на 45 от тях е изплатена субсидия от 32761459.98 лв.

Ползата от подкрепата е да допринесе за ограничаване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването на селските райони.

В селските райони в резултат от подкрепата на програмата за развитие на селските райони се увеличи дела на обновената и модернизирана общинска образователна инфраструктура и се създадоха добри, съвременни условия за обучение и грижи за деца и младежи. Реконструиране на сградния фонд, подобряване енергийните характеристики на сградите и осъвременяване на дворните пространства е подкрепа, която следва да продължи в тези общини в които има достатъчен брой деца, млади хора и хора в

трудоспособна възраст. Подобряване на общинската образователна инфраструктура е от съществено значение за осигуряване на качествено образование и обучение, за подобряване на условията за живот в селските райони, както и за ограничаване на условията за обезлюдяване.

5. Развитие на традициите и на културно-историческите обекти

България е страна с богато културно, историческо и духовно наследство. В населените места средища на култура и духовност са библиотеките, читалищата, музеите и поделенията на вероизповедания. В по-големите градове – областните центрове предлагат повече възможности за културни развлечения като театри, кина и др.

Характерно за културата в България е нейното многообразие, проявяващо се в недвижими и движими културни ценности и продукти на творчески индустрии и традиционни занаяти. Културните и творческите индустрии все повече се приемат не само като самостоятелен икономически сектор с голям потенциал за развитие, но и като важен фактор за задържане на младите хора.

Използването, опазването на културно-историческото и религиозното наследство и съответно подобряване на инфраструктурната достъпност би донесло позитиви за селските райони като се развият дейности насочени към привличане на посетители и туристи. (разработване на културни маршрути, опазване на културно-исторически паметници, развитие на изкуства и свързаните с тях форми, изграждане на инфраструктура и достъпна среда, и подобряване на прилежащи пространства). Положителна практика в селските общини е подкрепата от прилагането на подхода ЛИДЕР и BOMP за дребномащабни неинфраструктурни дейности, имащи пряка връзка с подкрепяни културни събития, атракции на традиции и на културно – историческите обекти.

Роля за запазване на традициите и духовността имат обектите с религиозно значение - църкви, храмове и манастири. В България има 8000 църкви и манастири и 1400 джамии, като всички храмове в страната са 9800. Общо финансираните храмове до 2013г. са 1,82% от всички, и в момента се изпълняват договори по под мярката 7.6 Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и на културното и природното наследство на селата на ПРСР (2014-2020 г.), тя осигурява безвъзмездна финансова помощ за местните поделения на вероизповеданията, целта е да се запази културната

идентичност и традиции и да се съхранят обектите с религиозно значение в селските райони. Обновяване на молитвените домове на вероизповеданията (църкви, манастири, джамии и др.) и прилежащите им пространства в селските райони е от важно значение за съхранение на духовността и качеството на живот в селските райони. Възстановяване и реконструкция на сгради с религиозно значение ползата от тях от запазване на културното и духовно наследство може да се вземе в предвид при бъдещи интервенции на Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони.

Читалищата са духовно средище в селските общини. През 2017 г. читалищата в селските райони представляват 69% от всички читалища в страната, а в градските райони са разположени 31 %. Влошената възрастова структура в селските райони води до ниска посещаемост на читалищата в селските райони.

Читалищата в селските общини през 2012 г. са 2144, като броя им нараства и през 2017 г. и те са със 150 повече или 2294 бр. В градските общини също има увеличение на читалищата от 931 през 2012г. до 1021 през 2017г. или 90 читалища повече.

Читалищата имат основна роля в обществото за разпространяване на културни и духовни традиции, за консолидация на местната общност. В читалищата се съхранява библиотечния фонд. Те са средище за поддържане на местната културна традиция в областта на нематериалното културно наследство - традицията, местните и национални ценности и за съхраняване на местната културна идентичност.

Разпределението на читалищата е сравнително равномерно, но в някои от тях потенциалът им не е използван поради обезлюдяване и малкия брой жители или застаряване на населението (над 65 г.). Читалищата са общинска публична собственост и са възможни бенефициенти на мерките 321 „Основни услуги за населението и бизнеса в селските райони” и 322 "Обновяване и развитие на населените места" на Програмата за развитие на селските райони за периода 2007-2013г. и по мярка 7.2 Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“ от мярка 7 „Основни услуги и обновяване на селата в селските райони“ от ПРСР 2013-2020. Подпомагането е за реконструкция, за изграждане на съвременна функционалност на вътрешните пространства на читалищата. По ос 4 - подхода ЛИДЕР на ПРСР (2007-2013 г.) и подхода ВОМР на ПРСР (2013-2020) са финансово подкрепени дейности за подобряване на техническите и художествени активи, за творчески занимания на

населението, за активиране на местните общности и съхраняване на културното наследство.

Въпреки инвестициите в реконструкция, саниране на читалищата, все още те изостават по отношение на въвеждането на съвременни информационни и комуникационни средства. Инвестирането в обновяване и въвеждане на нови технически средства и технологии ще направи читалищата атрактивни за младите хора.

За запазване и засилване на ролята на читалищата в селските райони в контекста на политиките за подобряване на качеството на живот на селската общност и подпомагане на културния живот, социалната и образователната дейност в населеното място е подходящо да бъдат подкрепяни от Подхода Лидер и BOMP и или от интервенции СПЗРСР.

6. Подобряване на публична инфраструктурата и технико-комуникационните системи в селските райони

Устойчивото социално-икономическо развитие на селските райони е неразривно свързано със съществуващата инфраструктура и качеството на предлаганите услуги за населението в селските райони. Добрата инфраструктура (пътища, водоснабдяване, широкоплатов интернет и др.) спомага за насърчаването на икономическия растеж и за увеличаването на привлекателността на селските райони. Населените места в селските райони в България ще станат привлекателни за бизнеса и за живеене, чрез изграждане на липсващата или рехабилитация на съществуващата техническа инфраструктура, транспортни и комуникационни връзки.

Създаването и обновяването на публичната и техническата инфраструктура е основа за създаване на оптимална жизнена среда на селските райони, за опазване на околната среда, за развитие на икономиката. През програмния период 2007 - 2013 г. и 2014 – 2020 г. създаването и обновяването на публичната и техническата инфраструктура (пътища, водоснабдяване, канализация, улици, тротоари, паркове, градини, спортна, общинска и социална инфраструктура и др.) в селските райони беше финансирано от ЕЗФРСР, но все още има необходимост от инвестиции.

Развитието на местната инфраструктура (транспортна, техническа и информационна) са съществени за развитие на икономическите дейности, за използване на културното и природното наследство в селските райони.

Икономическото развитие и достъпът до образователни, здравни и други социални услуги зависят от състоянието на общинската пътна мрежа.

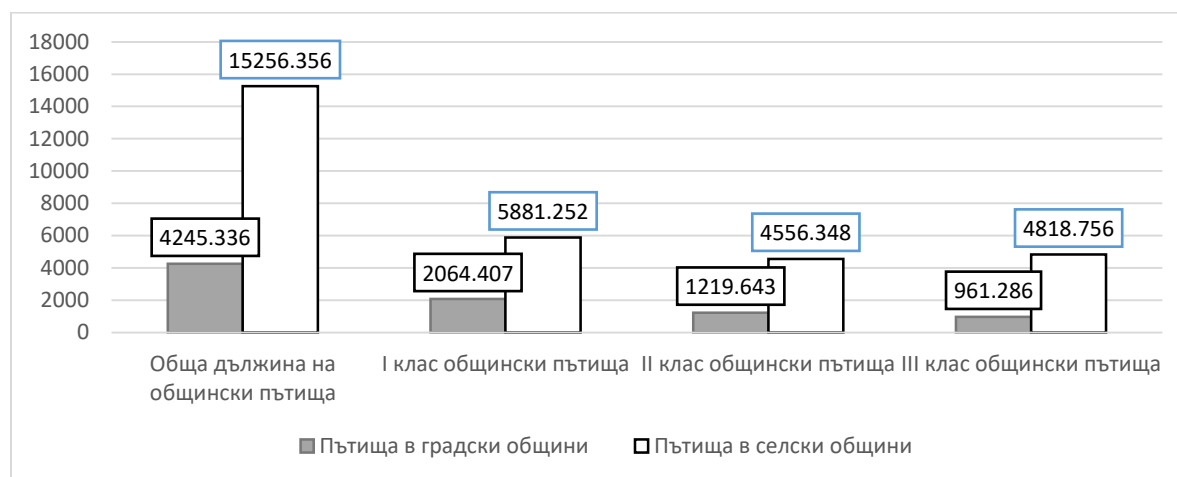
Степента на изграденост на транспортната инфраструктура (особено пътната мрежа) и качеството на предоставяните от нея услуги имат определящо значение за пространствената организация на територията и функционирането на системата от населени места, респективно социално-икономическото развитие и сътрудничество между районите и съставните им области

В тази връзка ОСП подкрепя малки вторични пътища, водоснабдяване, благоустройство на градски зони, както и широколентови операции. Инфраструктурата е решаваща за създаването на условия за растеж и създаване на работни места в селските райони.

Качеството на транспортната и техническата инфраструктура се различава по вида и размер между общинските центрове и селата. Общинските центрове обикновено имат по-добра пътна инфраструктура, водоснабдяване, канализация и система за събиране на отпадъците отколкото селата.

В България общинските пътища от I-ви до III клас е с дължина 19 501,692 км., от които към 05.2019 г.- 7 945,659 (40%) са I клас общински пътища, 5 775,991 км (30%) II клас общински пътища и 5 780,042 км са III клас общински пътища.

Фигура 8 Сравнение на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.

Източник: собствени изчисления на база данни от Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

В селските общини са изградени 15256,36 км пътища от които 38% са първи клас (5881,252 км), втори клас 30% (4556,348 км) и трети клас 32 % (4818,756 км). В селските общини 945 отсечки са категоризирани като лоши, като от тях 671 не са обхванати от проекти към 2019 година.

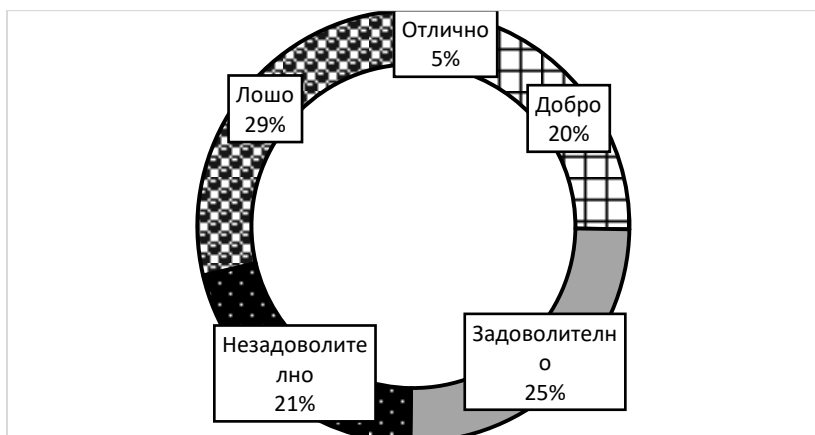
За периода 2014-2018 г. в страната е констатиран напредък по отношение на развитието на пътищата, според настилките, както следва:

- Пътища общо с настилка са се увеличили с 94 км, като от 19462 км през 2014 г., са 19556 км
- Асфалтовите пътища са се увеличили със 119 км
- Паважните са намалели с 5 км
- Трошено каменните са намалели с 8 км
- Баластрените са намалели с 12 км
- Пътищата без настилка са се увеличили с 54 км.

Съгласно информация от Националното сдружение на общините в РБ (НСОРБ) оценката за качеството на пътищата през територията на селските общини с добро, задоволително, незадоволително и лошо качество са в диапазона 20 – 30%. Най-малък е процента на пътищата в отлично състояние - 5%.

Фигура 9 Оценка на състояние на пътната мрежа в селските общини в България

Общо 64 общини имат минимум по 1 път или пътна отсечка преминаващ през общината с отлично качество: 10 общини имат по 2 пътя с отлично качество. Общо 142 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с добро качество: 31 общини имат по 2 пътя с добро качество; 22 общини имат по 3 пътя с добро качество; 11 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество. Общо 143 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината със задоволително качество: 22 общини имат по 2 пътя със задоволително качество; 18 общини имат по 3 пътя със задоволително качество; 16 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество; 5 са общините с по 5 задоволителни пътя. Общо 150 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с незадоволително качество: 37 общини имат по 2 пътя с незадоволително качество; 19 общини имат по 3 пътя с незадоволително качество; 17 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество.

Общо 158 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с лошо качество: 20 общини имат по 2 пътя с лошо качество; 22 общини имат по 3 пътя с лошо качество; 12 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество.

Данните показват, че 81% от пътищата се нуждаят от ремонт, а при 19% не е необходимо извършване на ремонтни дейности. От тези пътни отсечки предложени за ремонт 18% са с изготвен проект.

По ПРСР 2007-2013 г. 321. „Основни услуги за населението и икономиката в селските райони“ са подпомогнати проекти за подобряване на пътната инфраструктура.

По тази мярка са реконструирани 1955 км и са новоизградени 57 км пътища.¹⁹ По подмярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“ е одобрена субсидия за дейността „Строителство, реконструкция и/или рехабилитация на нови и съществуващи общински пътища и съоръженията.

Общият извод, който може да бъде изведен за състоянието на общинската пътна мрежа в селските райони е , че е сравнително добре развита и добре поддържана. Не са малко общините в които пътищата са в лошо и незадоволително състояние и се нуждаят цялостен или частичен.

Инфраструктура за широколентов интернет

Инвестициите в технико-комуникационна инфраструктура могат да съживят изоставашите райони, да улеснят и насърчат икономическата активност. Един от приоритетите за развитие на селските райони е насочен към изграждане на модерна широколентовата инфраструктура, която да ускори и подобри достъпът до високоскоростен интернет. Високоскоростният интернет ще осигури среда за дигитализация на местния бизнес и ще направи селските райони привлекателни за живеене. В някои населени места в селските общини поради недостатъчно развита широколентова инфраструктура населението е в цифрова изолация.

Покритието в страната с широколентов интернет за 2018г. за България е следното: с фиксиран широколентов достъп²⁰ през 2018 г. е 95%, при средно за Европейския съюз (ЕС) 97%, което нарежда страната на 19-то място в тази класация. Разпространението на фиксиран широколентов достъп до интернет обаче е 59%, при средно за ЕС 75%, което поставя страната на последно място в ЕС по този показател. Покритието с достъп от следващо поколение е 75%, което ни нарежда на 23-то място, тъй като средната стойност за този показател в ЕС е 83%. Покритието на свръх бърз широколентов достъп до интернет е 74.6%, по-високо от средното за ЕС - 58%, но разпространението му е 6.54%, докато средното за ЕС е 15.4%.

---

¹⁹ Програма развитие на селските райони (ПРСР) 2007-2013 Последваща оценка, МЗХГ

²⁰ „Широколентов достъп“ е общоприет термин, чрез който се обозначава високоскоростна връзка с Интернет и други технически характеристики, които позволяват достъпа до или предоставянето на ново съдържание, приложения и услуги.

По данни на НСИ достъп до широколентов интернет и достъп до Интернет имат 75,7% от хората в градовете и 58% населението в селата. Увеличеният достъп до широколентов интернет съдейства за подобряване на икономическото и социално благосъстояние на населението.

В България се наблюдава нарастване на абонатите на мобилен широколентов достъп до Интернет - понастоящем 82 % от населението, но все още под средното ниво за ЕС от 84 %. По отношение на покритието с мрежи 4G България обаче изостава и се нарежда на 26-о място с 72 %, докато средното покритие в ЕС е 91%. Според Национален план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение общините в селските райони, които попадат в "бялата зона" към 2018г. са 32, а общини попадащи в "сива зона" са 42.

Според анализи на наличните данни от страна на Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията (МТИТС) са идентифицирани 59 общини, в които са налице условията за изграждане на свръх-бърза широколентова инфраструктура в рамките на подмярка 7.3. „Широколентова инфраструктура, включително нейното създаване, подобрене и разширяване, пасивна широколентова инфраструктура и мерки за достъп до решения чрез широколентова инфраструктура и електронно правителство“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2014 – 2020 г.

По данни на Националния статистически институт (НСИ) към 2018 г., населението в зоната на интервенцията, което би имало ефект от нея се състои от 432 363 жители в 918 населени места. Общата площ, на която се разпростират тези 59 общини е 19 831 кв. км.

През 2017 г. с най-висок относителен дял на домакинства с достъп до интернет са Югозападният и Южният централен район, съответно със 70.5 и 70.4%. От средната стойност за страната изостават домакинствата от Югоизточния и Северозападния район, където с достъп до интернет са съответно 62.1 и 57.8% от домакинствата. По отношение на покритие с Next Generation Access (NGA) то е постигнато в столицата и крайбрежните градове зони, морските и планински курорти. Покритието в повечето от регионите е между 80% и 94%. В Северозападния регион е най-ниското покритие от под 50%, достигайки до 70%.

Разработената Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони в Република България има за цел да конкретизира необходимите инструменти, които правилно да насочат новите технологии в полза на агробизнеса и облагородяването на селските райони.

България заема водеща позиция по скоростен интернет (ЕС-28), но съществуват бели зони“ в някои малки градове и отдалечени населени места в селските райони. Неравномерното покритие и съществуване на бели зони лишава населението от интернет и он-лайн услуги и това ги поставя в своеобразна социална изолация. Проблемът за покритие с интернет е за малките градове, селата и периферните населени места, те са поставени в неравностойно положение по отношение на достъпа до високоскоростен интернет и оттам до разнообразни комплексни електронни услуги, които отговарят на нарастващите потребности на бизнеса и гражданите.

Фактори, които допринасят за непокрития на населени места с широколентов интернет са от демографски и социално-икономически характер. Съществените фактори са малобройно и застаряващото население в малките населени места; недостатъчната образованост за работа с компютър и информационни устройства, ниски доходи, които възпрепятстват ползването на интернет услуги; инвеститорите и операторите са несигурни в възвръщаемостта на направената инвестиция.

За развитие на бизнеса бързата свързаност е необходимост за осигуряване на социално и бизнес общуване, както и за развитие на електронното управление на общинските власти. В тази връзка осигуряване на достъп до интернет и подобряване на скоростта му ще съдейства за преодоляване на регионалните различия в достъпа до електронни услуги и до информация.

Цели на ОСП за периода 2021-2027, които са с хоризонтална насоченост са стимулиране и споделяне на знанията, иновациите и цифровизацията в селското стопанство и селските райони. и насърчаване на използването им в по-голяма степен. В стратегическия план за земеделие и за селските райони, следва да идентифицира средства Европейския земеделски фонд за развитие на цифровите технологии и поддръжка на оптичните високоскоростни инфраструктури, обслужващи всички земеделските и неземеделските дейности в селските общини.

Водоснабдяване и канализация

България има добре развита водоснабдителна система, която към края на 2018 г. осигурява вода на 99,4% от населението на страната. От населението 63,9% са свързани с пречиствателни станции за отпадни води, 12,3% от населението е с канализация без пречистване, а 1.1% от населението е на режим на водоснабдяване. По данни на НСИ, водоснабдителната мрежа е с дължина с 75 000 км²¹. Обща дължина на рехабилитираната водопроводна мрежа е 453 км към 2018 г.²²

Един от приоритетите на Стратегията „Европа 2020“ е ефективно използване на природните ресурсите, това е от полза за населението, индустрията и производството на допълнителна енергия.

Важен въпрос във връзка със снабдяването с питейна вода е високият процент на загуби на вода. Това се дължи главно на течове поради остарели или лошо поддържани разпределителни мрежи.

В малките населени места, предимно села, е нарушено водоснабдяването, което поставя населението в режим на водата. Общо 1181 села са с нарушено водоснабдяване. Населени места (села) в селските райони, в които е налице отклонение на качеството на водата, са с общ брой 353²³.

Необходимо е изграждане на нови водоизточници и/или нови водопроводи за присъединяване към съществуващата водоснабдителна мрежа.

Състоянието на тръбопроводната мрежа в селските райони е в много лошо състояние. Водопроводите в страната е изграден от етернитови тръби 68,6%, те са амортизирани и съответно това води до чести аварии и течове на вода. Довеждащите водопроводи са 64,2% и 70% от разпределителните водопроводи са от етернитови тръби. С полиетиленови тръби са 8,9% от водопроводната мрежа. В населените места в селските райони за намаляване на аварии е необходимо старите тръби да бъдат подменени с полиетиленови тръби, които са по-надеждни по отношение на качеството на водата. .

---

²¹ НСИ

²² В изчисляването на дължината на водопроводната мрежа не се включва дължината на сградните водопроводни отклонения. Сравнителен анализ на вик сектора в република България за 2018 г. КЕВР (2018 г.)

²³ Информация ДФЗ - МЗХГ

Лошото състояние на тръбите е довело до влошаване на качеството на водата, което крие сериозен здравен риск за местното население. Поради повредите по водопроводните тръби и нарушената им херметичност, има голяма опасност от пропускане на вещества с неясен произход във водопровода на селото, което ще рефлектира върху консуматорите на вода. Остарялата и амортизирана водопроводна мрежа формира големи загуби на вода.

Направените инвестиции са недостатъчни и има населени места до 2000 е.к.жители, в които водоснабдителната мрежа е остаряла и се нуждае от ремонт. Интервенциите в водоснабдителна инфраструктура допринасят за задоволяване на нуждите на икономиката и населението, но те са обект на интегрирано управление на водите.

В обхвата на регионалните инвестиционни планове на основата на подробни данни, измервания са посочени водоснабдителните мрежи, тяхното състояние, което ще е определящо за интервенции в конкретни агломерации, в които попадат и територии на селските райони. В Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони, интервенциите следва да са обосновани на основата на регионалните прединвестационни проучвания и на националната политика за водите.

Публична инфраструктура

Публичната инфраструктура е основен фактор за осигуряване на базови услуги на населението в градовете и в селата и за осигуряване на достъп до публични пространства, Подкрепа за дребно-машабни мерки за селищно благоустройство – в т.ч. обновяване на улици, тротоари, публични пространства, подобряване на енергийна ефективност на обществени стради водят до подобряване на качеството на живот в селските райони и са условие да задържане на населението, за привличане на инвестиции и за осигуряване на публични и образователни услуги.

Публична инфраструктура

Публичната инфраструктура е основен фактор за осигуряване на базови услуги на населението в градовете и в селата, и за осигуряване на достъп до публични пространства.

За устойчивото социално-икономическо развитие на селските райони и за подобряване на публичната инфраструктура, на публичните пространства и

облагородяване на зоните за отдых в селските райони принос имат мерките 321 „Основни услуги за населението и икономиката в селските райони“ и 322 „Обновяване и развитие на населените места“ от ПРСР 2007-2013г. и подмярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“ от ПРСР 2014-2020г. Тези мерки водят до подобряване на качеството на живот в селските райони и са условие за задържане на населението и за привличане на инвестиции.

Улици и тротоари финансирани по ПРСР

В ПРСР 2014-2020г. е предвидено по подмярка 7.2, финансиране на улиците и тротоарите в общините. За финансиране са кандидатствали общини с общо 106 проекта, от които 58 са одобрени на стойност 23669208.45 лева.

В ПРСР 2007-2013г. е предвидено по мярка 322, финансиране на улиците и тротоарите в общините. За финансиране са кандидатствали общини с общо 198 проекта, от които всички са одобрени на стойност 224758643.52 лева.

Енергийна ефективност финансирана по ПРСР

Политиката за устойчиво развитие на страната има за цел да повиши енергийната ефективност, чрез използване на система от дейности и мерки за повишаването ѝ при производството, преноса и разпределението, както и при крайното потребление на енергия. Също важна цел е развитието на пазара на енергийноефективни услуги и насърчаване предоставянето на енергийноефективни услуги.

За финансиране са кандидатствали общини с общо 39 проекта, от които всичките са одобрени на стойност 15891272.72 лева.

7. Разширяване прилагането на подхода ЛИДЕР/ВОМР, възможност за финансиране на проекти, които отговарят на местните потребности, създават и запазват заетост за местното население.

Прилагане на подхода Лидер и ВОМР в България

Прилагането на «подход Лидер» по мерките на ПРСР 2007-2013 г. стартира през 2008 г. с покана за проекти за подготвителна помощ по подмярка 431-2. От 2015 г. България изработва стратегии за ВОМР с възможност за многофондово финансиране на

стратегии за водено от общността местно развитие. Във всеки от двата програмни периода проектите, финансирани по подготвителните мерки, водят до подготовката на висококачествени стратегии за местно развитие – 90 броя по ПРСР 2007-2013г. и около 100 по ПРСР 2014-2020 г. Същевременно, наличните средства за финансиране на прилагането на стратегиите за местно развитие през периода 2007-2013 г. са достатъчни едва за 35 МИГ, а през 2014-2020 г. – за 64 МИГ. Създадените по мярка 41 на ПРСР 2007-2014г. 35 МИГ работят на територията на 57 общини, сравнително равномерно разположени на територията на цялата страна (виж картата по-долу). В Северозападен район са създадени 6 МИГ, в Северен централен – 3 МИГ, Североизточен – 4 МИГ; Югоизточен – 6 МИГ; Южен централен – 9 МИГ и в Югозападен – 7 МИГ. Само на територията на областите Видин, Кюстендил, Русе, Плевен, Силистра и Сливен не се прилагат стратегии за местно развитие по подхода ЛИДЕР.

Спецификата на проектите е, че те са по-малки по размер, покриващи местни приоритети, създаващи заетост и основно за разнообразяване на дейността на бенефициента. Създаването на местен капацитет за управление и изпълнение на проекти.

Като основна причина за малкия брой финансирани стратегии за местно развитие се сочи липсата на финансови средства, но анализът на програмираните средства и реално наличните към момента на сключване на договорите с МИГ по мярка за придобиване на умения и по мярка 41 за прилагане на стратегии за местно развитие са намалени до 74% от началните им нива (Ex-post оценка, 2018). Основната мотивация за намаляването на бюджетите е късното стартиране на мерките, и опасността от загуба на средствата за годините, в които не са прилагани.

Подготвителни дейности

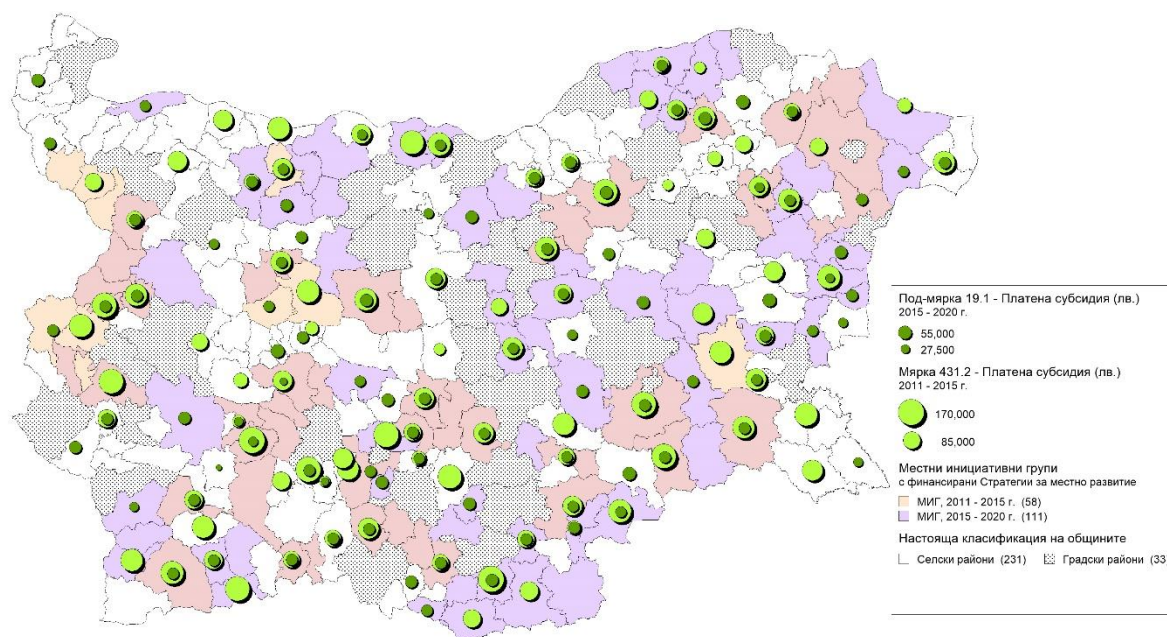
При прилагането на ПРСР 2014-2020г., подготвителната мярка стартира през 2015г., което адресира проблема с късното стартиране на прилагането на подхода Лидер от предходния период. Подготвителните дейности са изпълнени на територията на 180 общини (76% от селските райони). Обхваната е територия от 74 433 кв.км и 2 309 619 жители (Годишен доклад 2018г.). Проведени са около 1200 публични събития, с които се насърчава участието на местните хора и бизнес в изработването на стратегиите за водено от общностите местно развитие.

Изпълнените проекти по двете подготвителни мерки по подхода Лидер и по подхода ВОМР водят до следните изводи и заключения:

- Като цяло, подкрепата за подготвителни дейности е равномерно разпределена из територията на цялата страна, но района на Северозападна България е по-слабо обхванат.
- Голяма част от общините, които не са получили финансиране за изработените стратегии за местно развитие през предходния програмен период, отново са кандидатствали по подготвителната мярка през настоящия програмен период. Това означава, че натрупания опит и мотивация, макар и вероятно силно намалени, са използвани отново. В голямата си част, те са получили финансиране на новите стратегии за местно развитие.
- Същевременно, има и общини, които кандидатстват за първи път по настоящата подготвителна мярка и получават финансиране за изработване на стратегии за ВОМР.
- Големият брой на общини с интерес към двете подготвителни мерки е индикация за потенциала и положителната оценка на местните общности към подхода Лидер и ВОМР, въпреки трудностите при прилагането му.

Фигура 10. Общини с финансирани дейности за подготовка на стратегии за местно развитие по подхода Лидер и BOMP

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Територия и население с финансирани стратегии за местно развитие

ПРСР 2007-2013 г.: Финансирани са стратегии за местно развитие на 35 местни инициативни групи (МИГ), обхващащи територията на 57 общини и 870 000 жители.

ПРСР 2014-2020 г.: Финансирани са стратегии за местно развитие на 64 местни инициативни групи, обхващащи територията на 117 общини и 1 646 496 жители.

Данните сочат почти двукратно увеличение на реално обхванатите територии и население. От първите 35 МИГ, шест (17%) не продължават с нови стратегии за местно развитие. Това са териториите на девет общини, пет от които са в (северо-) западна България. В териториално отношение, разпределението на МИГ с финансирани стратегии за местно развитие е балансирано, с едно изключение – Северозападна България. Северозападна България е район, който има една от най-големите нужди от целенасочено подпомагане на местното развитие и същевременно не попада в достатъчна степен в обхвата на подпомагане по подхода Лидер и BOMP.

Териториална структура на МИГ

Структурата на териториалният обхват на местните инициативни групи се променя в двата периода. През първият период, повече от половината МИГ (54%) обхващат територията на една община, 34% обхващат територията на две общини и 14% - територията на три общини. През настоящият период, МИГ с две общини са повече от половината (51%), докато МИГ на територията на една община са 33%. МИГ на територията на три общини запазват относителен дял от 16%.

Основната причина за промяната в териториалния обхват на МИГ се дължи на изискването за разработване на стратегия за местно развитие за население от минимум 10 000 жители, както и диференцираното ниво на подпомагане спрямо броя на населението. За СМР с население между 10 000 и 15 000 жители, максималният размер на финансиране от ПРСР е 1 000 000 евро, а за население над 15 000 е 1 500 000 евро.

Структура на финансирането на местните инициативни групи по подхода Лидер и по подхода ВОМР

ПРСР 2007-2013 г.: Еднофондово, само от ПРСР 2007-2013 г.

ПРСР 2014-2020 г.: Дадена е възможност за многофондово финансиране, като финансирането по ПРСР 2014-2020 г. е задължително. МИГ могат да избират да включват финансиране от следните оперативни програми – „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧР), „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК), „Наука и образование за интелигентен растеж“ (ОПНОИР) и „Околна среда“ (ОПОС).

МИГ са избрали 11 различни комбинации за финансиране на стратегиите си за водено от общностите местно развитие. Еднофондовото финансиране през ПРСР е основен избор за 39% от МИГ. Най-популярната комбинация от многофондово финансиране е между ПРСР, Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧР) и Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК). Многофондовите стратегии представляват близо 61% от общия брой на стратегиите по подхода ВОМР, които се изпълняват през програмния период 2014 – 2020 г.

Местните инициативни групи, които продължават да действат от предходния програмен период са основната част от тези, които са избрали еднофондово финансиране

– общо 18. Седем МИГ са избрали най-популярната комбинация ПРСР, ОПРЧР и ОПИК. Като цяло, местните инициативни групи, които получават първо финансиране на стратегии за водено от общностите местно развитие, са по-склонни да използват различни комбинации от многофондово финансиране.

Същевременно, проучване проведено от УО-ПРСР сред екипите на МИГ установява, че 62 от 64 МИГ с финансирани СМР 2014-2020 г. планират да разработват многофондови стратегии през предстоящия програмен период.

Изпълнение на стратегиите за местно развитие

ПРСР 2007-2013г.: Договорите за финансиране на стратегиите за местно развитие с МИГ са подписани в края на 2011г. и началото на 2012 г., т.е. почти в края на програмния период. Въпреки това, МИГ успяват да се организират и да подготвят процедурите по различните мерки, да отворят приеми и да обработят проектните предложения, както и да ги вхидират в РА-ДФЗ за договориране и плащане. Процесът е съпроводен с редица трудности, подробно описани както в доклада на тематична работна група 4 на Национална селска мрежа 2012-2015 г., така и в доклада за последващата оценка на ПРСР 2007-2013 г.

Основните проблеми по отношение на ефективното и ефикасно прилагане на подхода Лидер в периода 2007-2013 г. са в следните направления:

1. Забавяне на одобрението на договорите за финансиране на СМР. Времевият интервал между подаването и финансирането им е повече от 18 месеца, което води до спад на ентузиазъм и интерес в местната общност. Немалка част от експертите на МИГ намират друга по-перспективна заетост. От друга страна, късното стартиране и забавянето на финансирането скъсяват общия период за изпълнение на СМР. Това води след себе си невъзможност за пълно усвояване на бюджета поради отказ на много кандидати да сключат договори (поради недостатъчното време за изпълнение на проектите и поради голямото закъснение на одобрението им – 18 месеца).
2. Забавяне на одобрението на планирани разходи и дейности на МИГ. От една страна, това води до допълнително скъсяване на срока за изпълнение на дейностите по

СМР. От друга страна, това забавяне, заедно със забавянето на възстановяването на средствата по заявки на МИГ води до влошаване на финансовата стабилност на МИГ.

3. Забавяне на процеса на договаряне на проектите на кандидатите от местната общност. Това води до силна демотивация на потенциалните бенефициенти, като същевременно застрашава финансовата стабилност на кандидатите и отказ от изпълнение на инвестиционни намерения.

Въпреки всички трудности и пречки, броят на проектите, финансирани през МИГ и стратегиите за местно развитие, представляват съществена част от проектите, финансирани по ПРСР 2007-2013г. на национално ниво. В рамките на териториите на МИГ, се наблюдават разнообразни комбинации от финансирани проекти, съобразно местните потребности и приоритети. Най-висок е средният размер на финансираните проекти по инфраструктурните мерки на МИГ, но дори и той е под 200 000 лв./проект, което е индикация за подобряване на състоянието на малка по мащаб инфраструктура от местно значение.

Основните ползи от финансирането на проекти през стратегиите за местно развитие през МИГ са:

- Създаването на местен административен капацитет за прилагане на подхода Лидер. Свързано е както с придобиване на опит в процеса на оживяване на местните общности в селските райони, така и с установяването на екипите на МИГ като хората, осъществяващи връзката между политиката за селските райони и практическото ѝ приложение в селските райони.

- Създаването на местен капацитет за изпълнение на проекти с европейско финансиране сред бенефициентите от местните общности. В преобладаващата си част, бенефициентите на МИГ изпълняват за първи път проекти по ПРСР. В много голяма степен, това се дължи подкрепата, която потенциалните бенефициенти получават от екипите на МИГ и на изграденото доверие между тях. Такава подкрепа не се оказва по никоя друга оперативна програма

- Подпомагането на много на брой малки проекти по различните мерки на СМР. От една страна, това създава усещане за „достъпност на ПРСР“ в местната общност.

От друга страна, дава възможност за финансиране на проекти, които отговарят на местните потребности и създават ли запазват заетост за местното население.

Изпълнение на стратегии за водено от общностите местно развитие по ПРСР 2014-2020г.

Данните за прилагането на СМР по подхода ВОМР дават индикация за повтаряне на един от основните проблеми пред ефективното прилагане на подхода Лидер от предходния програмен период, а именно „Забавяне на процеса на договаряне на проектите на кандидатите от местната общност“ от страна наДФЗ-РА. От страна наДФЗ-РА е поет ангажимент за наваксване на забавянето и „влизване в срок през 2020 г.“

По подготвителната мярка 19 от ПРСР бяха одобрени 64 местни инициативни групи. Те включват 117 общини с територия 53 828 кв. км. и население 1 646 496 жители (към момента на одобрение на стратегиите за ВОМР). Договорените средства към МИГ по подхода ВОМР са в размер на 364 547 800,28 лв. Стратегиите, които предвиждат многофондово финансиране на операциите са 39 броя с договорен бюджет в размер на 272 117 059,68 лв., като се изпълняват в 72 общини, на територия от 32 690,60 кв. км. и население от 1 059 268 жители. Средствата договорени по многофондовите стратегии, са 75% спрямо 25% за еднофондовите стратегии, като съответно населението покрито от многофондови стратегии е 64%, а територията – 61% от общата територия, покрита по подхода ВОМР.

Финансирането на проекти на МИГ с многофондово финансиране от другите оперативни програми е разнопосочно. Водещи по отношение на сключени договори и финансирани проекти са ОПРЧР и ОПИК, които разбираемо са и най-предпочитаните програми за многофондовите стратегии за следващия програмен период. По ОПНОИР и ОПОС има отворени процедури към 2020 г., но въпреки че няма сключени договори, не се очакват проблеми с договарянето на средствата (по данни на УО-ПРСР).

Силни страни на прилагането на подхода Лидер и ВОМР в България

- Обхваща значителна част от територията и населението на селските райони.
- Доближава европейската политика до хората и бизнеса от селските райони чрез подобряване на достъпа до финансиране от европейските фондове в лицето на екипите на МИГ.
- Насърчава създаването на публично-частни партньорства за местните инициативни групи с участието на местния бизнес, граждански и неправителствени организации и местната власт.
- Насърчава местната общност от хора, граждански организации, читалища и други неправителствени организации, бизнес, земеделски производители и местната власт съвместно да определят потребностите и потенциала на територията за развитие.
- Изгражда местен капацитет за управление и наблюдение на изразходването на европейски средства (екипи на МИГ).
- Изгражда местен капацитет за усвояване на европейски средства сред членове на местната общност, много от които нямат друг достъп до европейски средства.
- Подпомага задържането, а в някои случаи и завръщането, на инициативни хора в местната общност.
- Подпомага малки по размер бизнес дейности в селските райони, които са важни за местната общност и които предвид малкия обем на инвестицията не биха могли да получат финансиране от други източници. Покрепя многосекторното развитие на териториите, на които се прилага. Наборът от финансирани дейности на дадена територия е много широк и не единствено ПРСР позволява интервенции в такъв широк диапазон на една определена територия.

Слаби страни на прилагането на подхода Лидер и ВОМР в България

- ❖ Недостатъчно финансов ресурс за финансиране на всички качествено изработени стратегии за местно развитие. Същевременно, част от първоначално планирания

бюджет по Лидер мерките от предходния програмен период се прехвърля на мерки от други оси, поради забавеното стартиране на подхода Лидер.

- ❖ Забавяне на одобрението и финансирането на стратегиите за местно развитие в първия период на прилагането, което до известна степен е преодоляно през настоящия период.
- ❖ Забавяне на договорирането и финансирането на проектите на бенефициентите по ПРСР на МИГ, което продължава и в настоящия програмен период.
- ❖ Подмяна на програмирането и приоритизирането на самите СМР под натиска на риск от загуба на средства поради не-усвояване. Забавянето в договорирането и съответно прилагането на стратегиите за местно развитие на практика често води до преразпределяне на бюджета на отделните мерки на базата на „лесни за прилагане и усвояване“, вместо на базата на „установени потребности“, определени с участието на местните общности.
- ❖ Високи прагове за минимален брой на населението за формиране на МИГ в силно обезлюдени и отдалечени територии (напр. Северозападна България).
- ❖ Недостатъчна независимост на МИГ от местните власти.

Изводи и заключения за подобряване на прилагането на подхода Лидер и ВОМР

- Увеличаване на бюджета за подготовка и прилагане на стратегии за водено от общностите местно развитие с оглед покриването на повече (всички?) селски райони в България и осигуряване на достъп до финансиране на малки по размер проекти.
- Запазване и увеличаване на възможностите за многофондово финансиране предвид демонстрация на капацитет на МИГ да разработват успешни процедури и да прилагат проекти по различни фондове (категорично запазване на финансирането на ВОМР освен по ПРСР и по ОПРЧР, ОПНОИР, ОПОС и ОПИК).
- Съкращаване на сроковете за разглеждане, договориране и финансиране на проекти на бенефициенти от местните общности на МИГ. (Децентрализация на процеса към регионалните РА, както с прилагането на мярката за полу-пазарните стопанства.)

- Одобряване на бъдещите стратегии за местно развитие в срокове, които да гарантират минимално времево отстояние между сега действащите СМР и бъдещите такива.

- Обмисляне на намаляване на минималния брой на населението за разработване и финансиране на стратегия за местно развитие в силно обезлюдените и отдалечени територии.

- Изграден капацитет за прилагане на еднофондови и многофондови Стратегии-Лидер/ВОМР за управление и финансиране на проекти с европейско финансиране сред бенефициентите от местните общности. Прилагането на ВОМР и за следващия период ще доразвие административния капацитет на екипа на МИГ, съхрани и развие нови партньорства в рамките на местната общност.

- Подпомагат диверсификацията на икономиката, запазват и развиват местата местна идентичност, подпомагат се много на брой малки проекти по различните мерки на стратегиите за ВОМР, които водят до заетост, диверсификация на местната икономика.

- Подкрепата по подхода ВОМР през настоящия програмен период е равномерно разпределена по територията на цялата страна, като по-слабо обхванат е единствено района на Северозападна България. Голяма част от МИГ, които не са получили финансиране за изработените стратегии за местно развитие през предходния програмен период, отново са кандидатствали през настоящия програмен период. Общините и местния бизнес са натрупали опит в разработване на стратегии. Чрез стратегиите за ВОМР се цели подкрепата на малкия местен бизнес, създаване на по-добри икономически, социални и екологични условия за живот в малките население места. По този начин и при дългосрочно целенасочено подпомагане би могло да се постигне задържане на местното население и неутрализиране на процесите на депопулация на малките населени места на територията на страната.

- Прилагането на многофондови стратегии за местно развитие обединява съседни на общини и чрез проектите в тях подкрепя малкия местен бизнес, създава заетост и по-добри икономически, социални и екологични условия за живот в малките населени места. Дългосрочен ефект от продължаване на прилагането на ВОМР е задържане на местното

население и ограничаване на процесите на депопулация на малките населени места на територията на страната.

- Опростяване на структурата на подход ВОМР и облекчаване на административната тежест за бенефициентите. Съгласно предварителния регламент за Европейските структурни фондове чл. 25, пар. 5 от Регламента на ЕК за общите разпоредби „правилата на водещия фонд се прилагат за цялата стратегия, а именно: „За съответната стратегия се прилагат правилата на водещия фонд. Органите на другите фондове разчитат на решенията и проверките на управлението, извършени от компетентния орган на водещия фонд.“ За прилагането на подхода ВОМР опростяване на управлението на МИГ да бъде в следните насоки- подготовката на стратегиите да се извърши със средства от ЕЗФРСР и да се управлява и контролира от УО на ПРСР; Управлението и контрола на изпълнението на стратегиите за ВОМР да се извършва от УО на ПРСР – водещ фонд е ЕЗФРСР и др.

В заключение прилаганите стратегии за ВОМР са в полза на малкия местен бизнес, създават по-добри икономически, социални и екологични условия за живот в малките населени места. ВОМР е териториален подход, който доказва предимствата си за развитие на местната икономика и е необходимо да продължи многофондовото финансиране чрез подхода ВОМР/ЛИДЕР за програмен период 2021-2027 г. Разширяване прилагането на подхода ЛИДЕР/ВОМР, е необходимо поради изградения административен и управленски капацитет и възможността финансираните проекти да съответстват на местните потребности.